

SURİYE KRİZİ KARŞISINDA İRAN'IN TUTUMU VE ŞAM-TAHRAN İTTİFAKININ TEMELLERİ

Bayram SİNKAYA*

Özet

Mart 2011'de rejim karşıtı gösterilerle başlayıp kısa süre içerisinde iç savaşa dönüşen Suriye krizinde Esad yönetiminin en büyük destekçisi İran oldu. İran, bir taraftan Suriye rejimine askeri ve ekonomik destek sağlarken diğer taraftan diplomatik sahada Beşar Esad'ın Suriye'nin meşru devlet başkanı olduğunu ve 'terörizme' karşı mücadele ettiğini savundu. Siyasi ve ekonomik maliyetlerine rağmen İran hükümetinin kararlı bir şekilde Esad yönetiminin arkasında durması, Tahran ile Şam arasındaki 35 yıllık ittifakın korunmasını sağladı. İran siyasetinde zaman zaman yükselen pragmatizme karşın bütün maliyetlerine rağmen Suriye ile ittifak ilişkisinin sürdürülmesi, devrim sonrası İran dış politikasındaki süreklilik unsurlarından birisi oldu. Bu nedenle, İran'ın Suriye krizi karşısındaki tutumunu anlayabilmek için Şam-Tahran ittifakının temellerinin incelenmesi gerekir. Bu ittifakın Şam ile Tahran arasında ortak güvenlik kaygıları ve ortak bölgesel çıkarlar üzerine bina edildiği görülmektedir. Ortadoğu'ya yönelik bölgesel politikaları ile güvenlik politikalarında Suriye'ye stratejik bir önem veren İran yönetimi, bu ülkedeki etkinliğini korumak ve sürdürmekve Suriye'yi sözde direniş ekseninde tutmak amacıyla Esad yönetimine her türlü desteği vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Suriye Krizi, İran-Suriye İlişkileri, Direniş Ekseni, Mezhepçilik, Ortadoğu.

IRANIAN POSITION TOWARDS THE SYRIAN CRISIS AND THE BASES OF DAMASCUS-TEHRAN ALLIANCE

Abstract

Iran is the principal supporter of the Assad administration throughout the Syrian crisis that began with the anti-government rallies in March 2011 and rapidly evolved into a civil war. Iran provided the Syrian regime with military and economic support, whereas advocating Bashar Assad in diplomatic forums as the legitimate president of Syria who is fighting against 'terrorism.' Notwithstanding its political and economic costs, Iranian government maintained the preservation of 35-year old alliance between Damascus and Tehran by backing Assad administration in a decisive way. Against the pragmatism that occasionally arose in Iranian politics, the maintenance of alliance with Syria despite its growing costs, is one of the continuities in post-revolutionary

* Yrd.Doç.Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

foreign policy of Iran. Therefore, one must look at the bases of Damascus-Tehran alliance in order to comprehend Iranian position towards the Syrian crisis. It has been built on common threat perceptions and common interests between the two countries across the Middle East. Having given a critical role to Syria in its strategic and security policies towards the region, Iran staunchly supports the Assad administration in order to maintain its influence over Syria and keep Damascus in so-called axis of resistance.

KeyWords: Syrian Crisis, Iran-Syria Relations, Axis of Resistance, Sectarianism, Middle East.

Giriş

Suriye'nin Mart 2011'de farklı şehirlerinde başlayan hükümet karşıtı gösteriler Beşar Esad yönetiminin sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Yönetim bu gösterileri yabancıların bir komplosu olarak göstermeye çalışmış ve muhalefete karşı aşırı güç kullanmaya başlamıştır. Haziran 2011'den itibaren muhaliflerin bir kısmı hafif silahlarla rejimin güvenlik güçlerine karşı 'direnişe' geçmiş, altı ay içerisinde Suriye'deki çatışmalar silahlı muhalifler ile rejim güçleri arasında kanlı, tarafların yenilemediği, yaygın ve hâlihazırda beşinci yılına giren uzun bir iç savaşa dönüşmüştür.¹ Beş yıl boyunca ne rejim muhalifleri yenerek ülkede kontrolünü sağlayabilmiş, ne de muhalifler rejimi devirmeyi başarabilmiştir. Bu süreçte yabancı güçlerin müdahaleleri iç savaşın uzamasına ve derinleşmesine neden olmuş, 'Suriye krizi' adeta bir 'vekalet savaşı'na dönüşmüştür.

Suriye'de son beş yıldır yaşanan gelişmelerde İran'ın önemli bir rolü ve yeri olduğu yadsınamaz. İran, Rusya ile birlikte Esad yönetiminin en büyük destekçisi olmuştur. Suriye'deki savaşın seyrine bağlı olarak İran'ın stratejik kazanımları hakkında zamanla farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Esad yönetiminin muhalifler karşısında zorlandığı zamanlarda İran'ın gücünün düşüşünden konuşulurken muhaliflerin zayıfladığı zamanlarda İran'ın gücünün artması tartışılmıştır.² Son zamanlarda bazı değerlendirmelerde ise Esad yönetiminin ülkenin bir kısmında da olsa kontrolünü sürdürmesi nedeniyle "Suriye'de gerçek kazananın İran olduğu" ilan edilmiştir.³ Zira Esad yönetiminin beş yıldır muhalifler karşısında 'direnebilmesinin' arkasındaki

¹ Bkz. William Harris, "Syria's Firestorm: Where from? Where to?" *Ortadoğu Etütleri*, cilt 6, sayı 2, 2015, s.8-26; Raymond Hinnebusch, "The Tangent of the Syrian Uprising," *Ortadoğu Etütleri*, cilt 6, sayı 1, 2014, s.8-26; Ayşe Karabat, *Suriye Savaşları*, İstanbul, Timaş, 2013.

² Jubin Goodarzi, "Iran and Syria at the Crossroads: The Fall of Tehran-Damascus Axis?", *Wilson Center, Viewpoints*, no.35, Ağustos 2013.

³ Phillip Smyth, "The Shiite Jihad in Syria, and its Regional Effects," *WINEP, Policy Focus*, no.138, 2015, s.2; Ari Heistein, "The True Winner in Syria: Iran," *Haaretz*, 5 Temmuz 2015. <http://www.haaretz.com/opinion/.premium-1.664456>

sebeplerden birisi İran'ın desteğidir.⁴ Suriyeli muhaliflerin önemli bir kısmı ise İran'ı, iç savaşın başlamasıyla Esad yönetimi üzerinde artan etkisi ve ülkedeki askeri varlığı nedeniyle "işgalci güç" olarak görmüştür.⁵

Gerek Suriye'nin İran için önemi, gerekse İran'ın Suriye krizindeki rolü nedeniyle, bu mesele son yıllarda İran dış politikasının öncelikli meselelerinden birisi olmuştur. Bu süreçte İran hükümeti Suriye'de iktidarı elinde tutan Esad yönetimine her zaman destek vermiştir. Haziran 2013'te yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra 'ılımlı' lider Hasan Ruhani'nin İran hükümetinin başına geçmesinden sonra da bu konuda pek bir şey değişmemiştir. Böylece İran ile Suriye arasında, geçmişi 1980'lerin başına kadar giden 'ittifak' ilişkisi sürdürülmüştür. Geçtiğimiz otuz beş yılda Ortadoğu ve dünya siyasetinde, jeopolitik dengelerde önemli değişiklikler yaşanmasına rağmen iki ülke arasındaki ittifak ilişkisinin nasıl ve neden devam ettiği sorusu literatürde önemli bir tartışma konusu olmuştur. Şam ile Tahran arasındaki bu ittifak ilişkisi daha çok iki ülkenin bölgesel stratejileri doğrultusunda ortak tehdit algılamalarının varlığı ile bölgedeki güç politikaları çerçevesinde değerlendirilmektedir.⁶ Bununla birlikte Arap Baharından sonra İran-Suriye ilişkilerini açıklamak için her iki devletinde Şiilik ortak paydasında buluştuğunu ve mezhepsel dayanışma içinde olduğunu ileri süren bir yaklaşım öne çıkmaya başlamıştır.⁷

Arap Baharı sürecinde otoriter ve Batı yanlısı rejimlere karşı protesto gösterilerini destekleyen İran'ın Suriye'de otoriter Esad yönetimine destek vermesi nasıl izah edilebilir?⁸ Suriye rejimini desteklemenin siyasi ve ekonomik maliyetlerine rağmen İran neden Esad yönetimini desteklemeye devam etmiştir? Özellikle Hasan Ruhani'nin cumhurbaşkanı olmasından sonra bazı dış politika meselelerinde son derece pragmatik hareket eden İran, Suriye politikasındaki katı tutumunu neden sürdürmektedir? Bu makalede Suriye krizi karşısında İran'ın tutumu incelenmekte ve yukarıdaki sorulara cevap

⁴ P. Movafaqiyan, S.A. Ahmadi ve Y. Azimi, "Tahavvolate Suriyeh: Berresii ve Arzyabii Arayeshe Cogrfayayi Nirouhaye Derouni ve Gerayeshe Birouniye Anan," *Neşriye-yi Tahkikati Karbordiyi Ulumu Cogrfayayi*, cilt 12, sayı 27, 2012.

⁵ Bu doğrultudaki bir değerlendirme için bkz. "Iran in Syria: From an Ally of the Regime to an Occupying Force," *Naame Sham*, Eylül 2014.

⁶ Bkz. Joobin Goodarzi, *Syria and Iran: Diplomatic Alliance and Power Politics in the Middle East*, I.B. Tauris, New York, 2006; A. Ehteshami & R. Hinnebusch, *Syria and Iran: Middle Powers in a Penetrated Regional System*, Routledge, Londra, 1997; S.A. Niakoe, A. Esmali ve A. Setude, "Tabyine Rakhbordî Amniyati Iran der Ghebâle Bohrane Suriye (2011-2013)," *Faselnemaye Pejuheşhayi Siyasi Cihani Islam*, cilt 3, sayı 1, 2013, s.127-29.

⁷Bkz. Yusuf Korkmaz, *İran-Suriye Bölgesel İttifakı*, Matbuat Yayın Grubu, Ankara, 2015.

⁸Bkz. Bayram Sinkaya, "Implications of the Arab Spring for Iran's Policy towards the Middle East," *Ortadoğu Etütleri*, cilt 6, sayı 2, 2015, s.54-78; Gülriz Şen, "İran ve 'Arap Baharı': Bağlam, Söylem ve Siyaset," *Ortadoğu Etütleri*, cilt 3, sayı 2, 2012, s.95-118.

aranmaktadır. Çalışma esas olarak üç kısımdan oluşmaktadır. İlk olarak İran'ın Suriye krizi karşısında nasıl bir politika izlediği sorusuna cevap aranmaktadır. Bu kısımda İran'ın Suriye politikası ana hatları ile ortaya konulacaktır. İkinci kısımda İran'ın Esad yönetimine verdiği desteğin kapsamı incelenecektir. Çalışmanın son kısmında ise İran'ın Esad yönetimini desteklemek konusunda neden bu kadar kararlı davrandığı sorusuna cevap aranmaktadır. Bu bağlamda Şam ile Tahran arasında 35 yılı aşkın süreden beri devam eden bu ittifakın temelinde yatan faktörlerin neler olduğu tartışılmakta, İran'ın Suriye politikasını kendi bakış açısından nasıl rasyonelleştirdiği ortaya konulmaktadır. Bölgesel ve küresel değişikliklere rağmen devrim sonrası İran'ın tehdit algılarının ve devrimci ideoloji ile iç içe geçmiş stratejik tercihlerinin pek değişmediği, bu nedenle İran yönetiminin Suriye'de etkisini sürdürme konusunda kararlı olduğu görülmektedir. Suriye üzerindeki etkisini korumak için Esad yönetiminin arkasında duran İran, Esad yönetiminin düşmesi ihtimaline karşı da stratejik hazırlıklar yapmaktadır.

Suriye Krizi Karşısında İran (2011-2015)

Tahran ile Şam arasındaki ittifak ilişkisi Suriye krizinden pek etkilenmemişse de İran yönetiminin kriz karşısında izlediği siyaset üç aşamada değerlendirilebilir. İlk olarak Mart 2011'de rejim karşıtı gösterilerin ortaya çıkmasından sonra İran hükümeti göreceli olarak ihtiyatlı bir tutum almıştır. Özellikle hükümet kanadından gelen açıklamalarda Esad yönetiminin halkının taleplerini karşılaması için reform yapması ve sorunun diyalog yoluyla çözülmesi yönünde çağrılar yapılmıştır.⁹ Bununla beraber İranlı yetkililer muhalifler hakkında Esad yönetiminin kullandığı 'yabancı komplosu' ve 'aşırı gruplar' iddialarını tekrar etmek suretiyle Esad yönetiminin yanında durduklarını göstermiştir. Özellikle Lider Ayetullah Ali Hamanei'nin 30 Haziran 2011'de yaptığı konuşma ile İran'ın pozisyonu net bir şekilde ifade edilmiştir.¹⁰ Hamanei, Suriye'deki gelişmelerde ABD'nin ve İsrail'in rolünün aşıkâr olduğunu iddia etmiş ve İslami, halkçı ve Amerikan karşıtı bir hareketin

⁹Ahmedinejad, "Suriye halkı ile Suriye yönetimi birlikte oturup bir anlaşmaya varmalıdır... Halk ile liderleri arasında problem çıktığı zaman, iki taraf oturup şiddetten uzak bir çözüm bulmalıdır. Taraflardan hiçbirinin diğerini öldürmesi doğru değildir" açıklamasında bulundu. Ali Hussein Bakeer, "İran'ın Suriye'ye Yönelik Tutumunun Analizi," *USAK Analiz*, no.17, Şubat 2012, s.3.

¹⁰ Geneive Abdo, "How Iran Keeps Assad in Power in Syria," *Foreign Affairs*, 25 Ağustos 2011, Hamanei'nin bu açıklamasının ABD ve AB'nin Esad yönetimine karşı ilk yaptırım kararlarını almasından sonra geldiğine dikkat edilmelidir. Barack Obama 29 Nisan 2011'de yayınladığı bir kararname ile Devrim Muhafızlarının da içinde olduğu bazı kurum ve kişilerin mal varlıklarının dondurulması ve yaptırım uygulanması kararı vermiştir. Amerikan hükümetinin Suriye aleyhindeki adımları için bkz. "Fact Sheet: Administration Steps to Pressure Syrian Regime and Support Universal Rights of the Syrian people," ABD Şam Büyükelçiliği, 18 Ağustos 2011, <http://damascus.usembassy.gov/pr081811.html>

yönetimine destek vermek amacıyla görevli olarak, gerekse Şam'daki 'Seyyide Zeyneb' türbesinin savunulması adına gönüllü olarak Suriye'de bulunan İran askerleri ilk kayıplarını vermeye başlamıştır. İslam Devrimi Muhafızları Ordusu'na (İDMO) bağlı Kudüs Gücü'nde görev yapan generallerden Hasan Şâteri Şubat 2013'te öldürülmüştür. Diğer yandan İran'ın bölgedeki diğer müttefiki Hizbullah, 2013 yılının başlarından itibaren aktif olarak Suriye rejiminin yanında savaşmaya başlamıştır. Aynı zamanda Irak'tan ve Afganistan'dan Şii gruplar Seyyide Zeyneb türbesinin savunulması adına seferber edilmiş, milis gruplar halinde örgütlenerek rejimin güvenlik güçlerine destek vermeye başlamıştır. Gerek Hizbullah'ın gerekse Şii milis gruplarının örgütlenerek Suriye'deki çatışmalara katılmasında İran yönetiminin önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir.

Haziran 2013'te yapılan seçimlerde 'itidalli dış politika' söylemiyle öne çıkan Hasan Ruhani İran'ın yeni cumhurbaşkanı olmuştur. Fakat Ruhani'nin göreve gelmesinden sonra İran'ın Suriye politikasında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Suriye Başbakanı Vail Nadir el-Halki, Ruhani'nin yemin törenine katılmıştır. Ruhani, el-Halki ile görüşmesinde Esad yönetimine açıkça destek vermiş, "Suriye'de terörist grupların varlığından ve yabancıların müdahalesinden duyduğu rahatsızlığı" ifade etmiştir.¹⁴ Ruhani, Uzmanlar Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada, "Suriye'deki esas problemin yabancı müdahalesi ve bu ülkede teröristlerin rahatça hareket etmesi olduğuna inandıklarını" söylemiştir.¹⁵

Ruhani'nin cumhurbaşkanlığı görevini devralmasından kısa bir süre sonra, Ağustos 2013'te Şam'ın Guta bölgesinde çok sayıda sivilin hayatını kaybettiği kimyasal saldırılar oldu. Bölge ülkelerinin ve Batılı ülkelerin bu saldırılardan Suriye rejimini sorumlu tutulması üzerine İran, Esad'a desteğini güçlü bir şekilde tekrar etti. Kimyasal saldırıları kınayan İranlı yetkililer Batılıların ve Suriyeli muhaliflerin aksine saldırılardan 'terörist' grupların sorumlu olduğunu iddia etti ve konunun detaylı olarak araştırılmasını istedi.¹⁶ Kimyasal silahların kullanılmasını 'kırmızı çizgisi' ilan etmiş olan ABD'nin Esad yönetimini cezalandırmak amacıyla Suriye'ye askeri müdahale ihtimalinin güçlenmesi üzerine İran'da farklı kesimlerden sert tepkiler geldi.

¹⁴ "Rouhani condemns terrorists in Syria," *Young Journalists Club*, 4 Ağustos 2013, <http://www.yjc.ir/en/news/1817/rouhani-condemns-terrorists-in-syria> .

¹⁵ "Rouhani says US lacks legitimacy to attack Syria," *Young Journalists Club*, 4 Eylül 2013, <http://www.yjc.ir/en/news/2058/rouhani-says-us-lacks-legitimacy-to-attack-syria> .

¹⁶ "Rouhani condemns application of chemical weapons in Syria," *Young Journalists Club*, 24 Ağustos 2013, <http://www.yjc.ir/en/news/1958/rouhani-condemns-application-of-chemical-weapons-in-syria> .

İran parlamentosundan bir heyet Suriye'ye destek ziyaretine gitti.¹⁷ Yeni İran hükümeti muhtemel bir Amerikan müdahalesini önlemek için Suriye ve Rusya ile koordineli bir politika yürüttü. Nihayet Suriye'nin Kimyasal Silahların Yasaklanması Sözleşmesine taraf olması ve elindeki kimyasal silah stokunu imha etmesi karşılığında ABD'nin askeri saldırıdan vazgeçmesi konusunda mutabakata varıldı. Böylece ABD'nin doğrudan müdahalesinin önüne geçilmesinden sonra İran, Esad yönetimini siyasi, askeri ve ekonomik açılardan desteklemeye devam etti.

Suriye krizinin başından beri İran bir taraftan Esad yönetimine her türlü desteği vermiş, diğer taraftan bu sorunun askeri yöntemlerle çözülmesinin mümkün olmayacağını, tek çözüm yolunun muhalifler ile hükümet arasında 'siyasi diyalog' olduğunu ifade etmiştir.¹⁸ Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, Ağustos 2011'de *Al-Manar* televizyonuna verdiği mülakatta Suriye hükümetinin muhalefetle oturup uzlaşması ve her iki tarafın da yıkıcı eylemlerden kaçınması gerektiğini söylemiştir.¹⁹ Buna benzer açıklamalar dönemin Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihi ile onların halefleri Hasan Ruhani ve M. Cevad Zarif tarafından da zaman zaman dile getirilmiştir. Bu tür açıklamalar İran yönetiminin Suriyeli muhaliflerle bağlantı kurma çabası olarak görülmüş, ama sonuç alınmamıştır.

İran'dan yapılan açıklamalarda gerek Batılı ülkeler ile bölgesel rakiplerinin Suriye'ye müdahalesini önlemek, gerekse kriz sonrası Suriye'de aktif bir rol almak umut ve beklentisiyle 'bölgesel çözüm' söylemi öne çıkmıştır. İranlı yetkililer Suriye'de barış ve istikrarın sağlanması için mütemadiyen bölge ülkeleri arasındaki işbirliğinin önemine dikkat çekmiştir. Fakat İran'dan bu yönde gelen açıklamalar Suriye'de statükonun sürdürülmesi ve Esad yönetiminin korunmasına yönelik çabalar şeklinde değerlendirilmiştir. Nitekim Suriye krizinin siyasi çözümüne yönelik çeşitli bölgesel ve uluslararası girişimler olmuşsa da Suriyeli muhaliflerle kötü ilişkileri ve Esad'ın en önemli destekçilerinden birisi olması nedeniyle İran bu girişimlerin dışında tutulmuştur. Bununla beraber İran, Suriye'de rejim değişikliğini şart koşmayan ve/veya İran'a müzakere masasında yer veren uluslararası ve bölgesel diplomatik girişimleri desteklemiştir.²⁰

¹⁷ "Iranian Parliamentary delegation en route to Syria," *Young Journalists Club*, 31 Ağustos 2013, <http://www.yjc.ir/en/news/2027/iranian-parliamentary-delegation-en-route-to-syria> .

¹⁸ "Bohrane Suriye Rahe Halle Nizami Nedared, Evvelin Khaste Iran Tovkefe Hoşounet der Suriyeh est,"

¹⁹ Bayram Sinkaya, "Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası," *SETA Analiz*, sayı 53, Nisan 2012, s.11.

²⁰ Goodarzi, "Iran and Syria at the Crossroads: The Fall of Tehran-Damascus Axis?"

Suriye krizinin barışçı çözümü için ilk ortaya atılan bölgesel plan, Arap Birliği Teşkilatı'nın önerisi olmuştur. 'Şiddetin son bulması' çağrılarına cevap alamayan Arap Birliği, Ekim 2011'den itibaren Suriye'ye karşı önce yaptırım kararı almış, ardından Suriye'nin üyeliğini askıya almıştır. Bütün bu girişimler sonuç vermeyince Arap Birliği konuyu BM gündemine getirmiş ve Esad'ın iktidardan çekilmesini isteyen bir geçiş planı sunmuştur. İran, sorunun giderek uluslararasılaşmasına neden olan ve Esad'ın görevden ayrılmasını isteyen bu girişimleri Suriye'nin içişlerine karışmak olarak değerlendirmiş ve sert tepki göstermiştir.²¹

Suriyeli muhaliflerin desteklediği 'Suriye Halkının Dostları' toplantıları ile Arap Birliği girişimine karşı çıkan İran yönetimi, Mart 2012'de ortaya atılan ve Esad yönetiminin görevden ayrılmasını şart koşmayan 'Annan Planı'na destek vermiştir. BM'nin ve Arap Birliği'nin ortak Suriye Özel Temsilcisi olarak atanan Eski BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Suudi Arabistan, Türkiye ve İran'a yaptığı ziyaretlerin ardından rejim yetkilileri ve muhalifler ile görüştüktan sonra altı maddelik bir plan ortaya koydu ve bu planı 2 Nisan 2012'de BM Güvenlik Konseyi'ne sundu. Güvenlik Konseyi'nde onaylanan bu plan çerçevesinde öncelikle çatışmaların durması, ardından barışçı gösterilerin engellenmemesi, gazetecilerin serbestçe çalışması ve siyasi tutukluların serbest bırakılması isteniliyordu. Son olarak bütün Suriyeli siyasi güçlerin dahil olacağı ve ülkenin geleceğine birlikte karar verecekleri bir müzakere sürecinin başlaması öngörülmüştü.²² Ne var ki planın silahlı çatışmaların durdurulmasını öngören hükmü, dolayısıyla diğer hususlar uygulamaya geçirilememiştir.

Kofi Annan'ın girişimleriyle 'altı-maddeli planın' geleceğini ve Suriye krizinin çözümü amacıyla, adına 'Suriye Eylem Grubu' denilen bir grup ülkenin temsilcileri Haziran 2012'de Cenevre'de toplanmıştır.²³ Toplantıya BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi, Avrupa Birliği ile dört bölge ülkesi (Irak, Katar, Kuveyt ve Türkiye) davet edilmiştir. I. Cenevre konferansı olarak adlandırılan bu toplantının sonuç bildirisinde bütün taraflara çatışmaların durdurulması ve Annan planının uygulanması için adım atması çağrısında bulunuldu. Eylem Grubu, Suriyelilerin kendi ülkelerinin geleceğine kendilerinin karar vermesi ve muhalif gruplar ile mevcut Suriye hükümetinin

²¹ Sinkaya, "Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası," s.30.

²² J. Sharifian, A. Kabiri ve A. Tahanmanesh, "Teamol ve teghabole Iran ve Torkeyeh der bohrane Suriye," *Faselnamaye Emniyeti Pejouhi*, cilt 12, sayı 38, 2013, s.155-56.

²³ Nick Cumming-Bruce ve Rod Nordland, "Talks Come Up With Plan for Syria, but Not for Assad's Exit," *The New York Times*, 30 Haziran 2012, <http://www.nytimes.com/2012/07/01/world/middleeast/future-of-syria-on-agenda-as-countries-gather-in-geneva.html>.

birlikte geçiş hükümeti kurması konusunda anlaşmaya vardı.²⁴ İran bu toplantıya çağrılmadı, fakat Suriye’de krizin çözülmesi için İran’ın sürece dahil edilmesini savunan Annan, toplantının ardından Tahran’a giderek İran hükümetine görüşmelerle ilgili bilgi verdi. Fakat girişimlerinden sonuç alamayan Annan Ağustos 2012’de görevinden istifa etti. Annan’ın yerine eski Cezayir Dışişleri Bakanı Lakhdar Brahimi, BM ve Arap Birliği’nin Suriye Özel Temsilcisi olarak Eylül 2012’de göreve başladı.

Arap Birliği ve BM girişimlerinin Suriye krizinin çözümünde sonuçsuz kalması üzerine Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi, Ağustos 2012’de Mekke’de toplanan İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Olağanüstü Zirvesi’nde yeni bir bölgesel çözüm önerisi ortaya attı. Mursi, Suriye krizinde çözümün aktif bir parçası olabileceği düşüncesiyle İran’ın da dahil edildiği, Mısır, Suudi Arabistan ve Türkiye’nin aralarında bulunduğu dörtlü komite’ oluşturulmasını önerdi. 10 Eylül 2012’de Kahire’de yapılan hazırlık toplantısına bakan yardımcısı düzeyinde katılan Suudi Arabistan, bu görüşmelerden bir sonuç çıkmayacağı gerekçesiyle 17 Eylül’de dışişleri bakanları düzeyinde yapılan toplantıya katılmadı.²⁵ İran Dışişleri Bakanı Salihi, bu toplantıda ateşkesin ve barışçı çözümün önemine değinmiş, muhaliflere her türlü silah desteğinin ve mali yardımın durdurulmasını istedi. Fakat bu toplantı hiçbir sonuç alınmadan dağıldı. Üç ülkenin cumhurbaşkanları 6 Şubat 2013’te Kahire’de – aynı zamanda yapılan İİT Zirvesi sırasında - bir araya gelerek Suriye krizinin derhal çözülmesi ve akan kanın durması çağrısında bulundu. Nisan 2013’de Mısır’dan bir heyet Tahran’a giderek dörtlü komite inisiyatifinin canlandırılmasını istemişse de bu hususta somut bir ilerleme kaydedilemedi.

Ağustos 2013’te Guta’da kimyasal silah kullanılmasıyla yükselen gerilimin anlaşmayla çözülmesi, taraflar arasında Suriye krizinin diplomatik çözümü için umutları artırdı.²⁶ BM’nin Suriye Özel Temsilcisi Brahimi ile ABD ve Rusya dışişleri bakanlarının girişimleriyle I. Cenevre konferansında mutabık kalınan hususlar çerçevesinde Suriye hükümetini ve muhalefetini bir araya getirmek amacıyla II. Cenevre Konferansının hazırlıklarına başlandı. Brahimi, İran’ın da konferansa katılmasını temin etmek için davetiye gönderdi. Fakat muhaliflerin sert tepkisi ve ABD’nin baskısı nedeniyle davetiye geri

²⁴ “UN-backed Action Group agrees on measures for peaceful transition in Syria,” UN News Center, 30 Haziran 2012, http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=42367#.Vc8KcIt_1Vg

²⁵ Sharifian v.d., “Teamol ve teghabole iran ve torkeyeh der bohrane Suriye,” s.165.

²⁶ Bkz. Gülriz Şen, “Ruhani Döneminde İran’ın ‘Suriye Savaşı’ ve Diplomatik Çözüm Arayışları,” *Ortadoğu Analiz*, cilt 6, sayı 63, Temmuz-Ağustos 2014.

çekildi. İran 22 Ocak 2014'te başlayan konferansın dışında kaldı. II. Cenevre Konferansı'ndan da herhangi bir sonuç alınamadı.

İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Hüseyin Emirabdullahiyan 4 Mart 2014'te *Al-Monitor* adlı internet sitesinde Suriye krizinin çözümü için başlatılan bölgesel ve uluslararası girişimlerden neden sonuç alınmadığını tartıştığı bir makale yayınladı. Ona göre bu başarısızlığın nedeni, “Suriye'deki gerçeklere, özellikle terörizme karşı kayıtsız kalınması” ve “halkın gerçek taleplerini dikkate almaksızın dışarıdan bir iradenin Suriye'ye dayatılmasıdır.” Emirabdullahiyan, Suriye meselesinin çözümü için dört hususa dikkat edilmesi gerektiğini savunmuştur. Buna göre, bir kere herkes Suriye'nin tektirici terörizm ile mücadele ettiğini anlamalıdır ve uluslararası toplumun önceliği Suriye'de terörizme karşı mücadele edilmesi olmalıdır. İkincisi, Suriye halkına acilen insani yardım sağlanmalıdır. Emirabdullahiyan göre, siyasi çözüme ulaşabilmek için en uygun yöntem kapsamlı görüşmelerin sağlanmasıdır. Son olarak, Suriye içindeki ulusal görüşmelere paralel olarak bölgesel ve uluslararası düzeyde ‘sahici’ görüşmeler yapılmalıdır.²⁷ Emirabdullahiyan bu görüşlerini Brahimi'ye de sunmuş, fakat Suriye meselesini neredeyse sadece terörizme indirgeyen ve Suriyeli muhalifleri terörist olarak gören bu yaklaşım pek kabul görmemiştir.

Bununla beraber Suriye meselesini terörizme indirgeyen bu yaklaşım siyasi ve diplomatik çevrelerde İran'ın Suriye krizi ile ilgili politika ve söylemlerinin merkezine yerleşmiştir. Mesela Cumhurbaşkanı Ruhani, 9 Aralık 2014'te Tahran'da Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim ile yaptığı görüşmede “Suriye milletinin tektirici teröristler ile mücadeleden başarıyla çıkacağını” söylemiştir.²⁸ Dışişleri Bakanı Zarif, muhtelif açıklamalarında ve yazılarında bölgenin ve uluslararası toplumun önceliğinin aşırı terörizmle mücadele olması gerektiğini savunmuştur.²⁹

İran ile Batı arasındaki nükleer anlaşmazlığın Temmuz 2015'te diplomatik yolla çözülmesinin ardından hem AB yetkilileri hem de Amerikalı yetkililer İran'ı uluslararası girişimlerden dışlayan önceki tutumlarının aksine İran'ın Suriye meselesinin çözümünde daha aktif rol alması çağrısında

²⁷ Hossein Amir-Abdullahiyan, “Iran's Four-Part Plan for A Political Solution in Syria,” *Al-Monitor*, 5 Mart 2014, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/03/iran-four-part-plan-political-solution-syria.html>.

²⁸ “Assad: Iran's backing helped Syria withstand conflict,” *Iranian Diplomacy*, 16 Mart 2015, <http://www.iridiplomacy.ir/en/page/1945399/Assad+Iran's+backing+helped+Syria+withstand+conflict.html>.

²⁹ Örneğin bkz. Javad Zarif, “The Imperative for A Comprehensive Strategy to Fight Violent Extremism,” *Harvard International Review*, 17 Haziran 2015, <http://hir.harvard.edu/archives/11547>.

bulunmaya başlamıştır. Nitekim bu dönemde terörizme ve aşırıcılığa karşı mücadele konusu, İran ve Batı arasındaki ortak noktalardan birisi olmuştur. Gerçekten de nükleer meselenin çözümünden sonra bölgeyle daha fazla ilgilenmeye başlayan İran yönetimi, Ağustos 2015'te Suriye krizinin çözümü için yeni bir öneri hazırladı. Bu önerinin temelinde öncelikle ateşkes sağlanması, geçiş hükümeti kurulması, anayasal reformlar yapılması ve son olarak uluslararası gözetim altında seçimlerin yapılması öngörülmektedir. Bu öneriye destek aramak için Dışişleri Bakanı Zarif, bölge ülkelerine bir dizi ziyaret yapmıştır. Bu makalenin yazıldığı sırada [Ağustos 2015] ayrıntıları henüz açıklanmayan bu planın içişlerine müdahalenin engellenmesi, Suriye'nin geleceğine Suriye halkının karar vermesi gerektiği ve terörizmle mücadele ilkeleri temelinde hazırlandığı belirtilmektedir.³⁰

İran Desteğinin Kapsamı: İran Esad Yönetimi'ni Nasıl Destekliyor?

Suriye krizi boyunca İran'ın Esad yönetimine verdiği destek siyasi, askeri ve ekonomik olmak üzere üç başlık altında toplanabilir. Siyasi destek kapsamında İran hükümeti, her platformda Beşar Esad'ın Suriye'nin meşru devlet başkanı olduğunu savunarak Suriye işlerine dışarıdan yapılan her türlü müdahaleye karşı olduğunu belirtmektedir. Yine bu bağlamda, yukarıda değinildiği üzere, Suriye krizi yabancıların müdahalelerine dayandırılmakta ve rejim karşıtı muhaliflerin faaliyetleri terörizm olarak nitelendirilmektedir.

İran'ın Suriye'ye verdiği askeri ve ekonomik desteğin mahiyetine ilişkin çok farklı değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu değerlendirmelerin önemli bir kısmı Amerikan istihbarat raporlarına ve muhaliflerin iddialarına dayandırılmaktadır. Bununla birlikte İran ve Suriye kaynaklarında da İran'ın Esad yönetimine verdiği desteğin boyutları kısmen de olsa görülmektedir.³¹ Bu hususta öncelikle İran'dan Suriye yapılan silah ve mühimmat transferleri dikkat

³⁰ "Iran to present Syria peace plan to United Nations," *Reuters*, 5 Ağustos, 2015, <http://www.reuters.com/article/2015/08/05/us-mideast-crisis-iran-idUSKCN0QA1VP20150805m>; "İran'ın Suriye krizine yönelik 4 maddelik çözüm önerisi," *Mehr News Agency*, 12 Ağustos 2015. <http://tr.mehrnews.com/news/1855927/İran-ın-Suriye-krizine-yönelik-4-maddelik-çözüm-önerisi>.

³¹ İran ile Suriye arasındaki askeri ve güvenlik işbirliğinin koordinasyonunda Genel İstihbarat Direktörü Yardımcısı ve Esad'ın güvenlik ve istihbarat konularındaki danışmanı General Muhammed Nasif Kheirbek etkili bir rol oynamıştır. 1980'den beri Suriye'nin İran, Irak Şiiileri ve Lübnan Şiiileri ile ilişkilerini koordine eden Ebu Veil lakaplı General Nasif bölgesel düzeydeki Tahrir-Şam ittifakının en etkili kişilerinden birisi olmuştur. General Nasif, Temmuz 2015'te ölmüştür. Mohammad Ataei, "Onsore Moasser der revabete Iran ve Suriye: General Mohammad Nasif," *Sharq*, 7 Temmuz 2015, <http://www.magiran.com/npview.asp?ID=3187965>; W. Fulton, J. Holliday, S. Wyer, "Iranian Strategy in Syria," AEI & Institute for the Study of War, Mayıs 2013, s.15.

çekmektedir. İran, çatışmaların başlamasından bugüne kadar Esad yönetiminin en büyük silah tedarikçisi olmuştur. Suriye'ye roket, füze, havan topu, hafif silahlar, mühimmat, patlayıcı ve insansız hava araçları göndermektedir.³² Muhaliflerin hareketlerini takip etmek için gerekli teknik altyapının kurulmasında da İran yardımcı olmuştur.

Silah tedariki için çeşitli kara yolları kullanılmışsa da en önemli yol Tahran ve Şam arasında Irak üzerinden kurulan hava köprüsüdür. 2011 yılının Şubat ve Mart aylarında Türkiye'de İran tırlarının ve bazı uçakların silah taşıdığı gerekçesiyle Suriye'ye geçişinin engellenmesinden ve Suriye-Irak kara sınırının büyük ölçüde rejim karşıtı grupların kontrolüne geçmesinden sonra bu güzergah öne çıkmıştır. Haziran 2011'den itibaren Amerikan Hazine Bakanlığı Suriye'ye askeri ekipman, malzeme ve personel taşıdığı gerekçesiyle İran Air, Yas Air, Mahan Air gibi havayolu şirketlerine yatırım uygulamaya başladı.³³ Irak hava sahasının kullanılması suretiyle Suriye'ye nakledilen silahlar Amerikan yönetimi ile Irak hükümeti arasında zaman zaman gerilime neden oldu.

Fakat unutulmamalıdır ki İran ile Suriye arasında geçmişi uzun yıllara dayanak bir ittifak ilişkisi vardır ve bu çerçevede iki ülke arasında çok uzun zamandan beri askeri ve ekonomik işbirliği yapılmaktadır. Bununla birlikte İran'ın Esad yönetimine verdiği askeri destek, yukarıda işaret edildiği gibi silah transferleri ile sınırlı kalmamıştır. Kudüs Gücü'nden subaylar önce Suriyeli askerlere ve rejim yanlısı milis güçlere eğitim vermiş ve danışmanlık yapmış, zamanla askeri desteğin artmasına paralel olarak bazı İranlılar çatışmalara bizzat dahil olmaya başlamıştır.

İran'ın Suriye'deki askeri rolüne ilişkin ilk iddialar rejim karşıtı gösterilerin başlamasından çok kısa bir süre sonra ortaya atılmıştır. ABD Hazine Bakanlığı, Suriye halkının protesto gösterilerinin şiddetle bastırılmasındaki rollerinden dolayı Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani ile Kudüs Gücü'nün Harekat ve Eğitim sorumlusu Muhsin Çizari'yi Mayıs 2011'de yaptırım kapsamına almıştır. Süleymani ve Çizari'nin yanı sıra Beyrut'a giderken Şam kırsalında öldürülen Hassan Şâteri'nin İran'ın Suriye'deki askeri operasyonlarını planladığı iddia edilmektedir.³⁴ Ayrıca, İran Polis Teşkilatının Komutanı Ahmad Reza Radan'ın Nisan 2011'de Şam'a gittiği, Suriye güvenlik güçlerine protesto gösterilerinin nasıl bastırılacağına

³² "Iran in Syria from an Ally of the Regime to an Occupying Force," s.55-56, 60-62.

³³ Fulton, Holliday, Wyer, "Iranian Strategy in Syria," s.16.

³⁴ Kudüs Gücü'nün kıdemli subaylarından Şâteri'nin, Hişam Khoşnevis adıyla Güney Lübnan'ın Yeniden İmarı Komitesinin başkanı olarak 2006'dan beri Lübnan'da çalıştığı iddia edilmektedir. Fulton, Holliday, Wyer, "Iranian Strategy in Syria," s.10-12.

dair tecrübelerini aktardığı iddia edilmektedir. Ağustos 2012’de Suriyeli muhalifler Şam yakınlarında 48 İranlıyı yakalamış, onların Devrim Muhafızı olduğunu iddia etmiştir. Gerçekten de Türkiye’nin arabuluculuğu ile Şubat 2013’te salınan bu kişilerin bir kısmının İDMO Kara Kuvvetleri’nde görev yaptıkları ortaya çıkmıştır.³⁵Buna rağmen İranlı yetkililer çatışmalarda İran askerlerinin aktif rol aldığı iddialarını mütemadiyen reddetmiş, yalnızca danışmanlık ve eğitim hizmeti verdiklerini ifade etmişlerdir.

Esad yönetimini desteklemek için çoğunlukla Alevi gençlerin seferber edilmesiyle ortaya çıkan ‘Halk Savunma Güçleri’nin (*Ceyş el-Şâbi*) tek bir çatı altında örgütlenmesiyle Kasım 2012’de kurulan Milli Direniş Gücü de İranlı subayların verdiği eğitim ve danışmanlık hizmetinden yararlanmıştı. İranlı askeri yetkililer çeşitli açıklamalarında Suriye güvenlik güçlerinin performansının yetersiz olmasından şikayet etmiş, bunu da ‘Besic kültürü’nün olmamasına dayandırmıştır. Nitekim Milli Direniş Gücü’nün örgütlenmesi Besic modelinin Suriye’ye ihracı olarak değerlendirilmiştir.³⁶ Bu teşkilatın bünyesindeki milislerin bir kısmının hem Suriye’de hem de İran’da Hizbullah ve Devrim Muhafızları tarafından eğitildiği iddia edilmektedir.³⁷ İran’ın Suriye’deki operasyonlarını yürüten İDMO Komutanlarından Hüseyin Hemedani, Mayıs 2014’te verdiği bir mülakatta Suriye’nin 14 vilayetinde Alevi, Sünni, Şii 70 bin kişiden oluşan ‘gönüllü güçlerin’ kurulduğunu ifade etmiştir ve bu gücü “ikinci hizbullah” olarak nitelendirmiştir.³⁸

Devrim Muhafızlarının Suriye’deki nasıl bir rol oynadığı ilk defa Mayıs 2012’de Kudüs Gücü Komutanı Yardımcısı İsmail Kaani tarafından dolaylı olarak itiraf edilmiştir. Kaani, 90 kişinin öldürüldüğü Hula katliamından sonra yaptığı açıklamada “İslam Cumhuriyeti Suriye’de olmasaydı, çok daha fazla insan hayatını kaybedebilirdi” demiştir.³⁹ Kaani’den kısa bir süre sonra İDMO Komutanı Muhammed Ali Caferi, Eylül 2012’de

³⁵ Eskandar Sadeghi-Boroujerdi, “Salvaging the “Axis of Resistance,” Preserving Strategic Depth,” *Dirasat: King Faisal Center for Research and Islamic Studies*, no.1, Kasım 2014, s.55-58.

³⁶ Sadeghi-Boroujerdi, Salvaging the “Axis of Resistance,” s.55.

³⁷ Fulton, Holliday, Wyer, “Iranian Strategy in Syria,” s.20.

³⁸ “Serdar Hemedani: Nizamı Suriyeh ez Khatere Sukût Harec şod,” *Fars News Agency*, 4 Mayıs 2014, <http://www.freezepage.com/1400231878ACSQLZBDZM> . Hemedani, aynı konuşmada İran vilayetleri ile Suriye’deki 14 vilayetin kardeş ilan edildiğini ve İran’da her bir vilayete toplanan yardımların kardeş şehirlere gönderildiğini söyledi. 130 bin Besicin Suriye’ye gitmek ve savaşmak için gönüllü olduğunu, ama İran’ın Suriye’ye asker göndermesine gerek olmadığını söyledi. Ayrıca bkz. Michael Segall & Shimon Shapira, “Iran Launches ‘Hizbullah Syria’ to Open a New Front Against Israel on the Golan Heights,” *Jerusalem Center for Public Affairs*, 3 Haziran 2014.

³⁹ S. Kamali Dehghan, “Syrian army being aided by Iranian forces,” *The Guardian*, 28 May 2012.

Suriye rejimine destek olmak için bu ülkede Kudüs Gücü askerlerinin bulunduğunu teyit etmiş, fakat bunun askeri varlık anlamına gelmediğini ileri sürmüştür.⁴⁰

Bununla beraber Suriye’de ne kadar İran askerinin bilfiil görev aldığı tam olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklara göre herhangi bir zamanda Kudüs Gücü’nden ortalama 60-70 üst düzey subay eğitim, danışmanlık ve istihbarat amacıyla Suriye’de bulunmaktadır. Onlara çok sayıda daha düşük düzeyli subay ile yüzlerce gönüllünün eşlik ettiği iddia edilmektedir.⁴¹ İranlı yetkililer, Suriye’den arka arkaya ‘şehitler’ gelince bunların önemli bir kısmının gönüllü olarak Zeynebiye türbesini savunmak için gittiğini açıklamıştır. Bu zamana kadar Suriye’de Devrim Muhafızlarından farklı unvan ve derecelerde en az 154 kişinin hayatını kaybettiği iddia edilmektedir.⁴²

İran’ın Esad yönetimine verdiği askeri desteğin bir başka boyutu ise Suriye dışından Şii milislerin seferber edilerek muhaliflere karşı cepheye sürülmesidir. Bu çerçevede en dikkat çekici olan Lübnan Hizbullahı’nın savaşa dahil olmasıdır.⁴³ 2012’de Esad yönetiminin Lübnan sınırlarında, Qusayr ve Qalamoun bölgelerindeki kontrolünü kaybetmesiyle birlikte Hizbullah Suriye’deki çatışmalara kısmen dahil olmaya başlamıştır. Zira bu bölge İran yardımlarının Hizbullah’a ulaştığı başlıca yollardan birisidir. 2013’ün Nisan ayından itibaren ise alenen Esad’a bağlı güçlerle birlikte ve daha geniş bir alanda askeri operasyonlar yapmaya başlamıştır. Hizbullah’ın eski genel sekreteri Subhi Tufeyli gibi birçok gözlemciye göre Hizbullah’ın iç savaşa dahil olması, İran’ın etkisiyle alınmış bir karardır. Nitekim Hizbullah Genel Sekreteri Seyyid Hasan Nasrallah ilk defa Nisan 2013’te Tahran’a yaptığı ziyaretten kısa bir süre sonra yaptığı açıklamada Esad’ın yanında aktif olarak savaştıklarını söylemiştir.⁴⁴ Hâlihazırda 6 bin civarında Hizbullah militanının Suriye’de aktif olarak savaştığı tahmin edilmektedir.⁴⁵

⁴⁰ “Fermandehi Sepah Huzure A’zaye nirouye Kods der Suriyeh ra tekid kerd,” *Radio Farda*, 16 Eylül 2012,

http://www.radiofarda.com/content/f4_iran_revolutionary_guards_iran_syria_admitt/24709851.html.

⁴¹ Jonathan Saul ve Parisa Hafezi, “Iran boosts military support in Syria to bolster Assad,” *Reuters*, 21 Şubat 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/02/21/us-syria-crisis-iran-idUSBREA1K09U20140221>.

⁴² “Poštebaneye Iran ez Suriyeh der Cenge Daheleye Suriye,” *Wikipedia Farsça sitesi*, https://fa.wikipedia.org/wiki/سوريه_داخلی_جنگ_در_سوريه_از_ایران_پشتیبانی.

⁴³ M. Levitt & A.Y. Zelin, “**Hizb Allah’s Gambit in Syria**,” *CTC Sentinel*, vol 6, no 8, Ağustos 2013, s.14-17.

⁴⁴ Ian Black & Dan Roberts, “Hezbollah is helping Assad fight Syria uprising, says Hassan Nasrallah,” *The Guardian*, 30 Nisan 2013, <http://www.theguardian.com/world/2013/apr/30/hezbollah-syria-uprising-nasrallah>.

Yine 2012'nin başlarından itibaren bazı Iraklı Şii milis gruplar Şam'da bulunan Seyyide Zeyneb türbesini korumak adına Suriye'ye gitmiş ve çatışmalara dahil olmaya başlamıştır. Önemli bir kısmı Asaib-e Ehlel-Hak ve Ketaib-i Hizbullah gibi gruplardan gelen savaşçıların büyük çoğunluğu 2012'nin sonlarında Ebu Fadıl el-Abbas Tugayı çatısı altında birleşmiştir.⁴⁶ Bu milis gruplar Suriye'de bulunmalarının gerekçesinin türbenin korunması olduğunu ileri sürse de Suriye ordusu ile birlikte farklı yerlerde ortak operasyonlar yapmaktadır. İran'ın, özellikle Kudüs Gücü'nün bu milislerin seferber edilmesinde, eğitilmesinde, silahlandırılmasında ve Suriye'ye geçişlerinde önemli bir rol oynadığı iddia edilmektedir. Irak ve Lübnan dışındaki Şiilerden Suriye'ye gidenlerin sayısı oldukça azdır. Yalnız, *Fatime Tugayı* adıyla Suriye'de bulunan Afganistanlı Şii savaşçıların varlığı dikkat çekicidir. Keza Afganistanlı milislerin de İran tarafından örgütlendiği ileri sürülmektedir.⁴⁷

Suriye'de krizin büyümesiyle birlikte Esad yönetiminin ekonomik açıdan da en büyük destekçisi yine İran oldu. Bu destek ana hatları itibarıyla Suriye'ye sunulan indirimli petrol ürünleri, silah sevkiyatı, 5 milyar dolar civarında kredinin yanı sıra milislere yapılan ödemeleri, mali yardımları vb. içermektedir. Suriye'nin petrol üretimi iç savaş nedeniyle büyük bir darbe almıştır. İran petrol transferleri ile bu kaybı telafi etmekte Suriye yönetiminin ihtiyacını karşılamaktadır. İran'ın tedarik ettiği petrolün miktarı ve maliyeti tam olarak bilinmemektedir. Bloomberg Business adlı internet sitesinde

daha önce yaptığı muhtelif açıklamalarda Hizbullah'ın Suriye'deki varlığını kabul etmiş, fakat bunun örgütün genel kararı olmadığını, Suriye'deki milislerin kendi inisiyatifleri ile oraya gittiklerini söylemişti. Ayrıca bkz. International Crisis Group, "Lebanon's Hizbollah Turns Eastward to Syria," *Middle East Report*, no.153, 27 Mayıs 2014.

⁴⁵ Dan De Luce, "Syrian War Takes Rising Toll on Hezbollah," *Foreign Policy*, 9 Temmuz 2015, <https://foreignpolicy.com/2015/07/09/syrian-war-takes-rising-toll-on-hezbollah/>

⁴⁶ Oytun Orhan, "Suriye'de Şii Milisler ve Siyasi Çözüm," *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, no.26, Haziran 2015; Smyth, "The Shiite Jihad in Syria," s.21; Sadeghi-Boroujerdi, "Salvaging the "Axis of Resistance"," s.59.

⁴⁷ Suriye'de ne kadar Şii savaşçı olduğu tam olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklarda 2014 yılının başlarında Suriye'de bulunan 'Şii cihatçı' sayısının 40 bin civarında olduğu iddia edilmiştir. [Riyad Qahwaji, '40,000 foreign Shiites fighting in Syria: A transnational army led by the [Iranian] Revolutionary Guards' (in Arabic), *Al-Hayat*, 5 February 2014 (<http://alhayat.com/Details/600413>)] Aktaran, "Iran in Syria: From an Ally of the Regime to an Occupying Force," s.41. Aaron Y. Zelin'e göre 2013 yılında, Hizbullah ve İranlı gönüllüler ve askerler dahil toplam Şii savaşçı sayısı 10 bin civarındadır. Aaron Y Zelin, "Who are the foreign fighters in Syria," *WINEP Policy Analysis*, 5 Aralık 2013. Anadolu Ajansı'nın 19 Ağustos 2015 tarihli bir haberine göre ise Suriye'de Esad'ı desteklemek için savaştan 20 bin yabancı savaşçı vardır. Halit Süleyman & Levent Tok, "Esed için 20 bin yabancı terörist savaşıyor," *AA*, 19 Ağustos 2015, <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/577299--esed-icin-20-bin-yabanci-savasiyor>.

yayınlanan bir habere göre İran yalnızca 2015 yılının ilk altı ayında Suriye'ye yaklaşık 10 milyon varil petrolü ücretsiz vermiştir.⁴⁸

AB ve ABD'nin Esad yönetimine karşı yaptırım kararı alması üzerine İran Aralık 2011'de, Suriye ile serbest ticaret anlaşması imzalamıştır. Serbest ticaret anlaşmasının yapılmasıyla o dönemde iki ülke arasında 550 milyon dolar civarında olan toplam ticaret hacminin 2 milyara ulaşması hedeflenmiştir.⁴⁹ Bu çerçevede Tahran'da Suriye ürünleri fuarı düzenlenmiş, Suriye ekonomisinin desteklenmesi için de çeşitli krediler verilmiştir. Suriye'nin elektrik ihtiyacını karşılamak için İran son yıllarda yeni elektrik santralleri inşa etmiş ve bazı santrallerin işletilmesini üstlenmiştir.⁵⁰

Temmuz 2013'te İran, Suriye'ye toplam 4,6 milyar dolarlık kredi açmıştır.⁵¹ Bu kredinin bir kısmı Suriye'nin ithalatını, bir kısmı da İran'dan Suriye'ye yapılan petrol ürünleri transferlerini karşılamak için verilmiştir. Suriye Petrol Bakanı Süleyman El-Abbas Aralık 2013'te yaptığı bir konuşmada her ay üç İran petrol tankerinin Suriye limanlarına demirlediğini, maliyetin söz konusu krediden karşılandığını söylemiştir. Yine bu kredi çerçevesinde İran, Suriye'de ihtiyaç duyulan gıda ürünlerinin başlıca tedarikçisi olmuştur. Nisan 2014'te İran'ın Suriye'ye 30 bin ton gıda gönderdiği belirtilmektedir.⁵² İran'ın Esad yönetimine verdiği ekonomik destek Milli Savunma Güçleri, Hizbullah ve diğer milis güçlerin eğitimini, lojistik olarak desteklenmesini, donatımını ve milislere verilen paraların sağlanmasını içermektedir. İran'ın yaptığı doğrudan

⁴⁸M. Philips & J. Lee, "How Iran Oil tankers keep Syria's War Machine Alive," *Bloomberg Business*, 24 Haziran 2015, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-06-24/how-iranian-oil-tankers-keep-syria-s-war-machine-alive>.

⁴⁹ "İran ve Suriye Ragame Mobadalete Khod ra be 2 milyar dolar miresaned," 29 Nisan 2012, <http://www.dolat.ir/NSite/FullStory/News/?Serv=0&Id=214414> . Bütün tedbirlere rağmen iki ülke arasında zaten düşük olan ticaret hacmi giderek azaldı. Tahran Ticaret, Sanayi, Maden ve Tarım Odası'nın (TCCIM) verilerine göre 2012'de 185 milyon dolara, 2014'te 110 milyon dolara düşmüştür. Bkz. "Amare Kolle Varidat ve Sadarat be Maksade Iran", <http://www.tccim.ir/ImpExpStats.aspx?slcImpExp=Import&slcCountry=&sYear=1394&mode=doit> . İki ülke arasında resmi ticaret rakamlarının İran'dan Suriye'ye yapılan indirimli petrol satışını kapsamadığı belirtilmektedir. Bkz. Karim Sajjadpour, "Iran's Unwavering to Assad's Syria," *CTC Sentinel*, vol 6, no 8, Ağustos 2013, s.12.

⁵⁰ "Iranian companies welcome to participate in Syrian Energy," *Young Journalists Club*, 19 Aralık 2014, <http://www.yjc.ir/en/news/5776/iranian-companies-welcome-to-participate-in-syrian-energy> .

⁵¹Suleiman Al-Khalidi, "Iran grants Syria \$3.6 billion credit to buy oil products," *Reuters*, 31 Temmuz 2013, <http://www.reuters.com/article/2013/07/31/us-syria-crisis-iran-idUSBRE96U0XN20130731> .

⁵² "Iran in Syria from an Ally of the Regime to an Occupying Force," s.96.

silah transferlerinin yanı sıra Suriye'nin Rusya'dan tedarik ettiği silahların maliyetinin bir kısmının da İran tarafından ödendiği iddia edilmektedir.⁵³

İran'ın Suriye'ye verdiği ekonomik desteğin parasal karşılığı tam olarak bilinmemektedir. Brahimi'nin yerine Temmuz 2014'te BM ve Arap Birliği'nin Suriye Özel Temsilcisi olarak göreve başlayan Staffan de Mistura İran'ın Suriye rejimini desteklemek için yılda ortalama 6 milyar dolar harcadığını ileri sürmüştür. Bazı analizlere göre Suriye savaşında Esad'ı desteklemenin İran'a toplam maliyeti Şii milisler için yapılan harcamalarla birlikte yıllık 15-20 milyar dolar civarındadır.⁵⁴

İran Neden Esad'a Destek Veriyor? Tahran-Şam İttifakının Temelleri

Suriye krizi boyunca Esad yönetimini desteklemenin İran'a maliyeti sadece ekonomik değil, siyasi alanlarda da görülmektedir. Bir kere İran, hem bölgede hem de dünyada Suriye 'devrimine' sempati ile bakan geniş kesimler arasında ve bölge ülkelerinin çoğu tarafından 'artık meşruiyeti kalmamış Esad yönetiminin en büyük destekçisi, dolayısıyla Esad'ın halkına karşı yaptığı katliamların ortağı' olarak görülmektedir. Üstelik, İran'ın Esad yönetimine desteğini sürdürmesi, bazı çevrelerde Suriye krizin sürmesinin en büyük nedeni olarak görülmektedir. Ayrıca İran'ın Esad yönetimine verdiği destek mezhepçilikle veya İran yayılcılığı ile izah edilmektedir.⁵⁵ Bu tür değerlendirmeler İran'ın Sünni Arap dünyasındaki 'yumuşak gücü'nün büyük ölçüde kırılmasına, İran ile Suudi Arabistan başta olmak üzere bazı bölge ülkeleri ile arasındaki ihtilafların derinleşmesine neden olmaktadır. Öte yandan Esad rejimini desteklemenin askeri ve ekonomik maliyeti giderek artmaktadır ve İran'ın bu politikası zaman zaman içeride de tepkilere neden olmaktadır. Bu nedenle bazı gözlemciler Suriye'yi, 'İran'ın Vietnam'ı' olarak adlandırmaktadır.⁵⁶ Oldukça yüksek görünen ekonomik ve siyasi maliyetlerine karşın İran neden Esad yönetimini desteklemeye devam etmektedir?

⁵³ "Iran in Syria from an Ally of the Regime to an Occupying Force," s.95-96.

⁵⁴ Eli Lake, "Iran Spends Billions to Prop Up Assad," *Bloombergview*, 9 Haziran 2015, <http://www.bloombergview.com/articles/2015-06-09/iran-spends-billions-to-prop-up-assad> .

⁵⁵ M. Dehghani Firouzabadi, "Revabete İran ve Suriye der Se Sale Akher (Bohrane Suriye)," *Siyasetmadar*, 27 Mart 2015, <http://siyasetmadar.persianblog.ir/post/137/> .

⁵⁶ Mark Fitzpatrick, "Syria Has Become Iran's Vietnam – Let's Help It Escape," *IPS News Agency*, 6 Eylül, 2013, <http://www.ipsnews.net/2013/09/op-ed-syria-has-become-irans-vietnam-lets-help-it-escape/>; T. Cambanis, "How do you say 'Quagmire' 'n Farsi: Why Syria could turn out to be Iran's Vietnam," *Foreign Policy*, 13 Mayıs 2013, <http://foreignpolicy.com/2013/05/13/how-do-you-say-quagmire-in-farsi/>; Deborah Amos, "Iranians Begin To Feel The Heavy Burden Of Syria's War," *NPR*, 28 Mart 2014, <http://www.npr.org/sections/parallels/2014/03/28/295815927/iranians-begin-to-feel-the-heavy-burden-of-syrias-war>.

Literatürdeki tartışmalar bir yana, İranlı yetkililerin söylemlerinde Esad'a verilen desteğin nedenine ilişkin iki husus öne çıkmaktadır: Birincisi, Suriye'nin Siyonizme karşı 'direnış ekseninin' vazgeçilmez bir parçası olarak görülmesi, ikincisi ise Suriye'nin İran ile Lübnan Hizbullahı ve Filistinli direniş örgütleri arasında bağlantı kurulmasını sağlayan bir köprü rolü oynamasıdır.

Direnış Ekseni

Bilindiği üzere devrim sonrası İran dış politikasında süreklilik gösteren unsurlardan birisi Amerikan ve Siyonizm karşıtlığıdır. İslam Cumhuriyeti rejimi gerek 'emperyalist' politikalarından, gerekse devrim sonrası İran ile ilişkilerinden ötürü ABD ve İsrail'i dışman olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede İran, 1982'de İsrail işgaline uğrayan Lübnan'da bir 'direnış' hareketi olarak Hizbullah'ın örgütlenmesini sağlamıştır. Keza İslami Cihad ve Hamas gibi Filistinli direniş örgütlerinin en büyük destekçisi olmuştur. 11 Eylül 2001'den sonra Amerikan yönetimi terörizmle mücadele adı altında Ortadoğu'ya yeniden Őekil verme arayışına girmiştir.⁵⁷ Amerikan yönetiminin yeni Ortadoğu politikası İslami direniş grupları ve onların bölgedeki destekçileri ile ciddi Şekilde mücadele etmeyi gerektiriyordu. Nitekim ABD Başkanı George W. Bush Ocak 2012'de yaptığı konuşmada İran'ı terörizmi desteklediği ve kitle imha silahları peşinde olduğu iddiasıyla 'şer ekseni'nin bir parçası olarak nitelemiştir. Kısa bir süre sonra Amerikalı yetkililer Suriye'yi de 'şer ekseni'ne dahil etmiştir. ABD'nin bölgeyi dönüştürmeyi ve İran rejimini hedef alan söylem ve politikaları, İran'da 'direnış eksen'i' söyleminin öne çıkmasına neden olmuştur.⁵⁸

Suriye'nin İsrail'in komşuları arasında onunla barış yapmayı reddeden tek ülke olması ve Golan tepelerinde İsrail işgalinin devam etmesi nedeniyle İran, Şam yönetimini 'direnışte' en önemli ortağı olarak görmeye başlamıştır.⁵⁹ Suriye ile İran, Amerika ve İsrail karşıtlığı ile Filistin direnişinin desteklenmesi ortak paydasında buluşmuştur. Irak'ta Saddam Hüseyin rejimine karşı dışmanlık iki ülke arasındaki yakınlaşmayı daha da artırmış, Şam-Tahran ilişkileri 1980'lerin başlarından den itibaren ittifak ilişkisine dönüşmüştür. 11 Eylül sonrasında hem Tahran hem de Şam rejimlerinin ABD'nin hedef tahtasına konulması, üstelik Irak'ı işgal etmek suretiyle ABD'nin hem İran hem

⁵⁷ Bkz. Anoushiravan Ehteshami, *Globalization and Geopolitics in the Middle East: Old Games, New Rules*, Routledge, Londra, 2007, s.10-12.

⁵⁸ Ezadi ve Akbari, "Beravarde Deheyi Sevvome Monasabate Rakhbordeyi Cumhuri İslami-yi Iran ve Suriye," s.37-38.

⁵⁹ Seyyid Ali Necat, "Berres'iyyi Revabete Iran ve Suriye," *Aftab*, 31 Temmuz, 2014, http://www.aftabir.com/articles/view/politics/iran/c1_1406783518p1.php / و-ايران-روابط-بررسی-سوريه . سوریه .

de Suriye sınırına yerleşmesi, iki ülke arasında 1980'lerden beri süren ittifak ilişkisinin ve 'direnış eksenini'nin sağlamlaşmasına neden olmuştur.⁶⁰ Ekim 2010'da Tahran'a resmi ziyaret yapan Suriye lideri Beşar Esad, "direnış cephesine katkılarından" dolayı İran'ın en yüksek onura sahip devlet nişanını almıştır.⁶¹ Hamanei'nin danışmanı Velayeti, Aralık 2011'de yaptığı bir konuşmada Suriye'yi "İsrail'e karşı direniş ekseninin altın halkası" olarak nitelendirerek Suriye rejiminin direniş ekseninin merkezinde yer aldığına işaret etmiştir.⁶² Dönemin Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri Said Celili, Ağustos 2012'de Şam'da yaptığı açıklamada Suriye'nin merkezinde olduğu direniş ekseninin parçalanmasına asla izin vermeyeceklerini söyledi.⁶³

Geçen on yılda Ortadoğu'daki hemen her gelişmeyi 'direnış' açısından değerlendirmeye başlayan İran yönetimi, Suriye'deki gelişmeleri de yine bu çerçevede açıklamaya ve anlamaya çalışmıştır. Hamanei daha Haziran 2011'de yaptığı açıklamada Suriye'deki gelişmelerde ABD ve İsrail'in rolünün gayet aşıkâr olduğunu ilan etmiştir. Bu bakış açısına göre İDMO Genel Komutanı Caferi'nin ifadesiyle "ABD ve Siyonizm, İslam Cumhuriyeti ile direniş cephesinin iki aleni düşmanıdır."⁶⁴ Suriye'nin direniş cephesinin ön saflarında olması onu ABD'nin hedefi haline getirmiştir. 'Direnış cephesinin karşıtları' ellerindeki bütün imkanları kullanarak Suriyeli muhalifleri örgütlemiş ve Esad yönetimi üzerinde baskı uygulamaya başlamıştır. Böylece Suriye'de siyasi rejimin değıştirilmesi ve Suriye'nin direniş ekseninden koparılması amaçlanmıştır. Bu nedenle İran ve Devrim Muhafızları, Caferi'nin deyiimi ile, "Suriye halkının direnişini gururla desteklemektedir."⁶⁵

Suriye: İran'ın Stratejik Derinliğı

Direnış eksenini söylemi İslami ve anti-emperyalist değerler üzerine kurulmuş olsa da İran'ın direniş eksenine bakışı ve bu eksen dahilinde gördüğü rejim ve hareketlere destek vermesi bölgesel çıkarlarından bağımsız değildir. Nitekim İDMO Genel Komutanı Caferi, Devrim Muhafızları'nın Suriye'de bulunmasını tartışırken İslam devriminin İran hudutları haricinde korunması gereğinden söz etmiştir.⁶⁶ Kudüs Gücü Komutanı Süleymani Eylül 2013'te

⁶⁰ Niakoe, Esmaeli ve Setude, "Tabyiine Rakhbordî Amniyati Iran der Ghebâle Bohrane Suriye (2011-2013)," s.127-29.

⁶¹ "Assad meets Supreme Leader in Tehran," *Tehran Times*, 3 Ekim 2010.

⁶² "Silsileyi mukavemet aleyhe Israel az Şahrahi Suriye Encam Migired," *Mehr News Agency*, 30 Aralık 2011, <http://www.mehrnews.com/fa/newsdetail.aspx?NewsID=1496800>.

⁶³ "İran'dan Suriye'ye destek açıklaması," *BBC Türkçe*, 7 Ağustos 2012.

⁶⁴ "Serleşker Caferi: Ba Eftekhar ez Suriye himayet mikonîm," *Donya-e Eqtesad*, 30 Nisan 2014. <http://www.donya-e-eqtesad.com/news/797100/>.

⁶⁵ "Serleşker Caferi: Ba Eftekhar ez Suriye himayet mikonîm."

⁶⁶ *Ibid.*

yaptığı bir konuşmada, “direnişin İran’ın çıkarlarına hizmet ettiğini” ve “direniş cephesini desteklemenin İran’ın milli menfaatlerinin korunmasında her zaman çok önemli olduğunu” söylemiştir.⁶⁷ IDMO generallerinden Hemedani, Suriye’de “İslam Devriminin menfaatleri için savaştıklarını” ifade etmiştir.⁶⁸

Devrimden sonra İran’ın dış politikada karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi rakip veya hasım devletlerle çevrili olması idi. ‘Sorunlu’ komşularla çevrili olan İran, Akdeniz’e kadar uzanan bir stratejik derinlik arayışına girmiştir. Esad yönetimi ve Hizbullah ile kurduğu ilişki İran’a böyle bir derinlik kazandırmıştır.⁶⁹ Zira İran, böyle bir stratejik derinlikten yoksun kalması durumunda İran düşmanlarıyla kendi sınırlarında karşılaşmak zorunda kalacaktır. Nitekim Ayetullah Hamanei, 2010’da Esad’ı kabulünde İran ve Suriye’yi birbirlerinin “stratejik derinliği” olarak tanımlamıştır.⁷⁰ Bu minvalde Hamanei’nin himayesinde, ‘yumuşak savaş’ ile mücadele için kurulan ‘Ammar Strateji Merkezi’nin başkanı Mehdi Taeb, Nisan 2014’te yaptığı bir konuşmada Suriye’yi İran’ın 35. vilayeti olarak nitelendirmiştir. Taeb, sözlerinin devamında “Suriye bizim için stratejik bir vilayettir. Düşman bize saldırırsa, Suriye veya Huzistan’ı almak istese bizim önceliğimiz Suriye’nin korunması olacaktır. Çünkü eğer Suriye’yi korursak Huzistan’ı geri alabiliriz, ama eğer Suriye’yi elimizden verirsek Tahran’ı bile koruyamayız” demiştir.⁷¹

Suriye’yi ‘direniş ekseninin altın halkası’ ve İran’ın ‘stratejik derinliği’ haline getiren en önemli unsur, Tahran ile bölgedeki Hizbullah, İslami Cihad ve Hamas gibi direniş örgütleri arasında köprü, irtibat kanalı gibi çalışmasıdır. İran açısından bakıldığında, Lübnan’daki Şiilerle ilişkilerin sürdürülebilmesinde ve direniş hareketlerine lojistik destek sağlanmasında Suriye’nin özel bir yeri vardır. Suriye’de muhtemel rejim değişikliği, işte bu irtibat kanalının çökmesiyle sonuçlanabileceği için İran, Esad yönetimini kararlı bir şekilde desteklemektedir.⁷² Zira Suriye halkının ve bugünkü

⁶⁷ “Tahakkoke Mardomsalari der her Kişveri Islami be nef’i İran ve be zarare Garb est,” *Fars News Agency*, 14 Eylül 2013, <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13920623001002>; “Soleimani: Establishment of democracy in Islamic world to benefit Iran, harm West,” *Young Journalists Club*, 14 Eylül 2013.

⁶⁸ “Serdar Hemedani: Nizamı Suriyeh ez Khatere Sukût Harec şod,” *Fars News Agency*, 4 Mayıs 2014.

⁶⁹ Amir Sajidi, “Bohrane Suriyeh ve Dekhalathaayi Ghodrathaayi Bigâneh,” *Pejuheşnameye Revabeti Beynelmillel*, cilt 6, sayı 24, 2014, s.138-39, <http://fa.journals.sid.ir/JournalListPaper.aspx?ID=49055>.

⁷⁰ Necat, “Berresiyi Revabete İran ve Suriye.”

⁷¹ “Mahdi Taeb: Evleviyete Suriye beraye İran bish az Huzistan est,” *Radiofarda*, 14 Nisan 2013, <http://www.radiofarda.com/content/f11-mahdi-taeb-says-Syria-is-more-important-than-oil-rich-khouzestan/24902500.html>

⁷² Niakoe, Esmaeli ve Setude, “Tabyîne Rakhbordî Amniyati İran der Ghebâle Bohrane Suriye (2011-2013),” s.131-33; Necat, “Berresiyi Revabete İran ve Suriye”; Firouzabadi, “Revabete İran

muhafiflerin çoğunluğu Sünni mezhebindedir. Alevi azınlığın etkin olduğu Baas yönetiminin otoriter uygulamaları halkın bir kısmı ile devletin arasında uyumsuzluklara, zaman zaman da isyanlara sebep olmuştur. Buna rağmen İran'ın, Suriye'nin dahili koşullarını göz ardı ederek 'direniş eksenini' adına Baas rejimiyle iyi ilişkiler kurması, Suriye muhalefetine ve bu ülkedeki İslamcı hareketlerin İran hükümetine karşı oldukça mesafeli bir tutum almasına neden olmuştur. Dolayısıyla, Suriyeli muhaliflerin İran'a mesafeli duruşu, buna mukabil Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar gibi bölge ülkeleri ile Batı tarafından desteklenmesi nedeniyle rejim değişikliği durumunda İran, Suriye'deki bütün etkisini ve avantajını kaybedecektir.⁷³ İran'ın Suriye politikası öncelikle Tahran'ın bölgedeki stratejilerini ve çıkarlarını paylaşan bir hükümetin Şam'da iktidar olmasının sağlanması, en kötü ihtimalle Tahran'a düşman olmayan bir rejimin tesis edilmesidir.⁷⁴ Bu nedenle İran, Esad yönetimini aktif bir şekilde desteklemekle kalmayıp, yukarıda değinildiği üzere gerek Suriye içinden gerekse dışarıdan Şii milisleri seferber edip örgütleyerek sahadaki varlığını güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu durum, Şam-Tahran ittifak ilişkisinde mezhep yakınlığının nasıl bir rol oynadığının sorgulanmasına neden olmaktadır.

Tahran-Şam İlişkilerinde Mezhebin Rolü

Konuyla ilgili birçok değerlendirmede Baas rejiminde (Nusayri) Alevilerin hakimiyeti, Suriye ile İran arasındaki ittifak ilişkisinin sebeplerinden birisi olarak görülmektedir.⁷⁵ Şam ile Tahran arasındaki ilişkinin mezhep eksenli bir ittifak olduğu savını desteklemek için kullanılan en önemli argümanlardan birisi Lübnan Şiiilerinin örgütlenmesinde aktif bir rol oynayan İranlı Şii âlimi İmam Musa Sadr'ın 1970'lerin başlarında Aleviliğin Şiiilik içerisinde bir ekol olduğunu kabul etmesidir. Musa Sadr'ın bu yöndeki fetvasının o zamana kadar büyük ölçüde Suriye toplumundan dışlanan Alevilerin Hafız Esad önderliğinde iktidara yerleşmesine meşruiyet sağladığı ileri sürülmektedir. Böylece Alevilik Şii mezhebinin bir kolu olarak değerlendirilmekte, İran 'İslam Devrimi'nin de 'Şii karakteri' üzerinde durulmaktadır. Devrimden kısa bir süre sonra İran ile Suriye arasında ittifak ilişkisinin kurulması işte bu mezhepsel yakınlık ile izah edilmektedir.⁷⁶

ve Suriye der Se Sale Akher (Bohrane Suriye).”

⁷³ Ezadi ve Akbari, “Beravarde Deheyi Sevvome Monasabate Rakhbordeyi Cumhuri İslami-yi İran ve Suriye,” s.44.

⁷⁴ Naser Hadian, “Reasons Wants Peace in Syria, Iranian Diplomacy,” 6 Şubat 2014, <http://www.irdiplomacy.ir/en/page/1928378/Reasons+Iran+Wants+Peace+in+Syria.html>

⁷⁵ Ezadi ve Akbari, “Beravarde Deheyi Sevvome Monasabate Rakhbordeyi Cumhuri İslami-yi İran ve Suriye,” s.34-35.

⁷⁶ Korkmaz, *İran-Suriye Bölgesel İttifakı*.

Nitekim 1980'lerin başında Suriye Müslüman Kardeşlerinin 'İslam Devrimi' girişiminin sert ve kanlı bir şekilde bastırılmasına rağmen İran'ın 'İslam devrimine' destek vermek bir yana Esad yönetimi ile ilişkilerini geliştirmesi, Şam-Tahran ittifakının mezhep ekseninde değerlendirilmesine yol açmıştır.⁷⁷

Ne var ki Şam-Tahran ittifakının mezhep temelli bir ilişki olduğu iddiası daha çok bu ittifakın karşıtları tarafından dile getirilmektedir. Hem Suriyeli hem de İranlı yetkililer iki ülke arasındaki ilişkilere mezhepsel yakınlık temelinde yaklaştığı iddialarını tamamen reddetmektedir. Nitekim, İran dış politikasında dinin rolü, ele alınan konunun özelliklerine ve taraflarına göre değişmektedir.⁷⁸ Dinin rolünün öne çıktığı zamanlarda dahi İranlı yetkililer mezhepçi bir söylem kullanmaktan büyük ölçüde sakınmıştır. Bununla beraber İran önce Lübnan'da, 1990'larda iç savaş boyunca Afganistan'da, daha sonra 2003'te Amerikan müdahalesinden sonra Irak'ta doğrudan veya dolaylı şekillerde Şiilerin koruyucusu ve destekçisi olmaya çalışmıştır. Fakat İran yönetimi, hem iç politikada hem de dış politikada ana akım Şiilerle bile farklı şekillerde ve düzeylerde ilişki kurmaktadır. Mesela Azerbaycan halkının çoğunu oluşturan Şiiler ile İran halkının çoğunluğu arasındaki mezhepsel yakınlık, iki ülke arasındaki siyasi ilişkilere yansımamıştır. Devrim sonrası İran siyaseti, Şiiliğin siyasal anlamda Ayetullah Humeyni tarafından geliştirilen özel bir yorumu, yani *velayet-i fakih* prensibi üzerine bina edilmiştir. Bunun İran dış politikasına yansımaları bölgede bütün Şiilerin değil, özellikle *velayet-i fakih* prensibini benimseyen Şii grupların aktif bir şekilde desteklenmesidir. Dolayısıyla, İran dış politikasındaki pragmatizm ve seçicilik ile Aleviliğin ana akım Şiiliğin dışında kalması, Şam-Tahran ittifakının mezhep temelli bir ilişki olduğu iddiasını zayıflatmaktadır.

Bununla beraber Suriye'de bulunan ve Şiilerin özel önem verdiği bazı türbeler Şam ile Tahran arasında kültürel ilişkilerin merkezinde yer almaktadır. Her yıl yüzbinlerce İranlı hacının ziyaret ettiği bu türbelerin çoğunun bakım ve onarımlarını İranlı vakıflar üstlenmiştir. Bu bağlamda Şam'da bulunan Hz. Ali'nin kızı, Hz. Hüseyin'in kız kardeşi Seyyide Zeyneb türbesinin özel bir yeri vardır. Şii dünyasındaki büyük ayetullahların türbenin etrafında ofisleri ve medreseleri vardır. Diğer yandan bu türbenin Hizbullah başta olmak üzere Şii milis grupların yeni eleman kazandıkları başlıca yerlerden birisi olduğu iddia edilmektedir.⁷⁹ Zeynebiye türbesi Suriye krizi sırasında siyasal ve stratejik bir

⁷⁷Ehteshami & Hinnebusch, *Syria and Iran: Middle Powers in a Penetrated Regional System*, s.97-99.

⁷⁸Mehmet Şahin, "İran Dış Politikasının Dini Retoriği," *Akademik Orta Doğu*, cilt 2, sayı 2, 2008, s.9-19; R.K. Ramazani, "Ideology and Pragmatism in Iran's Foreign Policy," *The Middle East Journal*, cilt.58, no.4, 2004, s.1-11.

⁷⁹ Toby Mathiesen, "Syria: Inventing a Religious War," NYR Daily, 12 Haziran 2013.

önem kazanmıştır. Yukarıda işaret edildiği gibi, 2012’de Esad yönetimine karşı savaşılan bazı Selefi grupların türbeye saldırıya çalışması üzerine türbenin korunması adına Şii milisler seferber edilmiştir. Bu milislerin seferber edilmesinde İran’ın önemli bir rol oynadığı iddia edilmektedir.

İranlı liderler Suriye ile ilişkilerinde mezhep vurgusundan kaçınsa da mezhepçi kaygılar ve argümanlar Şii milislerin seferber edilmesinde yaygın olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda Esad’a karşı mücadele eden grupların büyük bir çoğunluğu Şiilik karşıtı Selefi veya ‘tekfirci terörist’ olarak nitelendirilmiştir. Diğer yandan Kербela hadisesinden sonra Yezid’in esir aldığı ‘Zeyneb’in ikinci kez esir düşmesine izin verilmemesi’ şiarı Şii milislerin mobilizasyonunda etkili olmuştur.⁸⁰ Fakat, ‘Seyyide Zeyneb’i korumak’ adına Suriye’ye giden Şii milislerin hareket alanı türbe civarının çok ötesine taşınmış, Şii milisler Suriye’nin değişik bölgelerinde rejim güçleri ile birlikte muhaliflere karşı mücadeleye girmiştir. Bu durum, Şii milisleri seferber eden İran’ın stratejik motivasyonlarının sorgulanmasını beraberinde getirmiştir.

Bölgesel Dengeler: Stratejik Kaygılar

Muhtemel rejim değişikliğinin etkilerinin sadece Suriye siyaseti ve dış politikası ile sınırlı kalmaması, bölgedeki jeopolitik dengeleri alt üst etmesi beklenmektedir. Bu nedenle İran, Suriye ile ilişkilerini değerlendirirken konuya ikili ilişkilerin ötesinde, bölgesel düzeyde yaklaşmaktadır. Bir kere, İran-Suriye ittifakındaki belirleyici faktör tarafların siyasi tercihleri veya mezhepsel yakınlıkları değil, bölgesel kaygıdır. Şam ile Tahran’ın 35 yıllık ittifakının temelinde bölgesel düzeydeki ortak çıkarları ve benzer tehdit algıları yatmaktadır. Hatta Suriyeli bir siyasi analist Marwan Qablan’ın ifadesiyle bu ilişki bir tercih değil, zorunluktur.⁸¹ İkincisi, Suriye krizi, Ortadoğu’da taraflardan birisini İran’ın, diğerini Suudi Arabistan’ın çektiği iki ‘blok’ arasında, ‘direnış eksen’ ile ‘itidal bloku’ arasında bölgesel kutuplaşmanın oldukça şiddetli olduğu bir zamanda ortaya çıkmıştır. İranlı yetkililer direniş ekseninin ABD’nin bölgesel dizaynlarına ve Siyonizme karşı olduğunu ileri sürse de aynı ‘eksen’ bölgedeki rakipleri açısından İran’ın bölgesel gücünü yayma aracı olarak görülmüştür. Bu nedenle Arap baharı ile birlikte bölgedeki jeopolitik dengelerin sarsıldığı bir dönemde Suriye’nin nerede duracağı sorusu hem İran için hem de Suudi Arabistan için son derece kritik hale gelmiştir. Aynı dönemde tartışmalı nükleer programı nedeniyle İran üzerindeki uluslararası baskılar ile ABD’nin ve İsrail’in askeri tehditleri de artmıştır. Böyle bir ortamda Suriye rejiminin ‘stratejik önemi’ İran için çok daha önemli

<http://www.nybooks.com/blogs/nyrblog/2013/jun/12/syria-inventing-religious-war/>

⁸⁰ Smyth, “The Shiite Jihad in Syria ...,” s.3-13.

⁸¹ Aktaran, Ezadi ve Akbari, “Beravarde Deheyi Sevvome Monasabate Rakhbordeyi Cumhuri İslami-yi Iran ve Suriye,” s.34-35.

hale gelmiştir. İranlı yetkililer, Esad yönetimine karşı Suriyeli muhalifleri destekleyen bölge ülkeleri ile Batılı güçlerin asıl amacının İran'ın bölgesel gücünün zayıflatılması olduğu kanaatine varmış, bu nedenle Esad yönetimine daha güçlü destek vermiştir.⁸²

Devrim veya isyan yoluyla Esad yönetiminin yıkılması yukarıda tartışıldığı gibi, 'direniş ekseninin altın halkasının' kopması anlamına gelecek, İran bölgedeki en önemli güç unsurlarından birisini kaybedecektir. İran'ın Esad yönetimine verdiği destek ve muhaliflerle mesafeli ilişkisi ile Suriyeli muhaliflerin "Şii'lere düşmanlığı" nedeniyle rejimin devrilmesi durumunda Şam'da iktidara gelecek yeni yönetim büyük bir ihtimalle İran'a düşman olacak ve İran'ın bölgedeki rakipleri ile işbirliği yapacaktır.⁸³ Üstelik Esad rejiminin devrilmesi, İran'ın bölgedeki diğer müttefiklerini de olumsuz etkileyecektir.⁸⁴ Devrim sonrası İran'ın Ortadoğu'daki en büyük 'başarısı', kendi bölgesel hedefleri ve siyaseti doğrultusunda Hizbullah ve Esad yönetimi ile ittifakı sayesinde güçlü bir blok oluşturmuş olmasıdır. Esad rejiminin çökmesi durumunda başlıca destek kanallarından mahrum kalacak olan Hizbullah'ın Lübnan siyasetindeki etkisi ve İsrail karşısındaki caydırıcı gücü azalacaktır. Diğer yandan, İran'ın son yıllarda bölgesel gücünün artmasında kritik rol oynayan gelişmelerden birisi, Amerikan müdahalesi sonrasında Baas rejiminin yıkılmasının ardından Bağdat'ta İran'a yakın olan Şii grupların ağırlıkta olduğu bir hükümet kurulmasıdır. Ne var ki Irak, kısa bir süre içerisinde Sünnilerin büyük ölçüde iktidardan dışlanmaları nedeniyle mezhep çatışması girdabına düşmüştür. Suriye'de Esad rejiminin yıkılmasından sonra 'Sünnilerin' iktidara gelmesi, Bağdat'ta Tahran'a dost olan hükümetin istikrarını tehdit edecektir. Nitekim Suriye krizinin başlamasından kısa bir süre sonra Irak'ta Sünnilerin çoğunlukta olduğu şehirlerde de 'hükümet karşıtı' gösteriler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Suriye'de mevcut hükümetin düşmesi, İran'ın Ortadoğu'daki başlıca kazanımlarını kaybetmesi ve yalnızlaşması anlamına gelecektir.⁸⁵

Bölgesel perspektiften bakıldığında İran'ın Suriye politikasının esasları Esad rejiminin korunması değil, İran'ın Suriye'deki etkisinin

⁸²S. Amir Niakoe ve H. Bahmanesh, "Bazigerane Moarez der Bohrane Suriye: Ehdaf ve Ruyekerdha," *Faselnâme-ye Revabeti Kharejî*, vol.4, no.4, 2013, s.98-135; Jubin Goodarzi, "Iran: Syria as the First Line of Defence," J. Barnes-Decay & D. Levy (ed.), *The Regional Struggle for Syria*, European Council of Foreign Relations, Londra, 2013, s.25-32.

⁸³ "Why does Iran support Syria?" *Iranian Diplomacy*, 13 Mayıs 2013, <http://www.irdiplomacy.ir/en/page/1916015/Why+Does+Iran+Support+Syria.html>

⁸⁴ Alireza Nader, "What to do now? Iran's Torn on Syria," USIP, *The Iran Primer*, 11 Eylül 2013; Hadian, "Reasons Wants Peace in Syria, Iranian Diplomacy."

⁸⁵ Firouzabadi, "Revabete İran ve Suriye der Se Sale Akher (Bohrane Suriye)"; Sajjadpour, "Iran's Unwavering to Assad's Syria"; Niakoe, Esmaeli ve Setude, "Tabyîne Rakhbordî Amniyati Iran der Ghebâle Bohrane Suriye (2011-2013)," s.131-32.

sürdürülmesidir. Yukarıda değinildiği üzere askeri ve siyasi yetkililer, İran'ın Suriye'deki etkisine ve varlığınabölgeye yönelik politikaları açısından son derece büyük önem vermektedir. Zira, Esad rejimi çökse bile İran'ın Suriye'deki etkisi sürdüğü sürece bölgesel güç dengelerinde önemli bir değişiklik olmayacaktır. Fakat Suriyeli muhalifler ile İran arasında bir bağlantı olmaması, İran'ın politika seçeneklerini sınırlamakta veEsad rejiminin arkasında daha kararlı bir şekilde durmasına neden olmaktadır. Esad rejimine destek kapsamında İran, bu uğurda seferber olan Alevi ve Şii milisleri örgütlemek, eğitmek ve donatmak suretiyle Suriye'deki askeri ve siyasi varlığını güçlendirmektedir. Bu sayede, Esad yönetimi işbaşında kalsın yada kalmasin İran'ın bu ülkedeki etkisi sürdürülecektir.

Sonuç

Suriye ile ittifak ilişkisi, devrim sonrası İran dış politikasında görülen süreklilik unsurlarından birisidir. Zaman zaman iniş çıkışlar yaşansa da Şam ve Tahran yönetimlerinin ortak tehdit algıları bu ilişkinin devamlı olmasını sağlamıştır. İki ülkeyi yakınlaştıran en önemli ortak tehdit, Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'tı. Zamanla İsrail'e karşı Filistin direnişinin ve Lübnan'da Hizbullah'ın desteklenmesi Suriye ile İran arasındaki ittifak ilişkisine yeni bir boyut eklemiştir. İki ülke arasındaki ittifakın temelinde yatan Saddam karşıtlığı 2003 yılından sonra ortadan kalksa da ABD'nin ve İsrail'in Suriye ile İran yönetimlerini eşzamanlı olarak hedef alan politikaları, Şam ile Tahran arasındaki ittifak ilişkisinin canlanmasını sağlamıştır.

İki ülke arasındaki bu yakın ilişki ve dayanışma Suriye krizi boyunca da devam etmiştir. Bu dönemde İran'ın Suriye politikasının iki ayağı olduğu görülmektedir. Birincisi, Esad rejiminin siyasi, askeri ve ekonomik açılardan güçlü bir şekilde desteklenmesidir. İkincisi, Suriye krizinin çözümü amacıyla lider değişikliğini öngörmeyen siyasi planların desteklenmesidir. Bu çerçevede bir taraftan her türlü yabancı müdahalesi engellenmeye çalışılırken, diğer yandan Suriye krizinin çözümünde bölgesel işbirliğinin önemi üzerinde durulmaktadır. Fakatbu politikanın her iki unsuru da hem Suriye rejimini, hem de İran'ın bu ülkedeki etkisini korumayı hedeflemektedir.

İran yönetimi Suriye'yi yalnızca ortak tehditlere karşı müttefik ve bölge politikalarında ortak olarak değil, İran dış politikasının stratejik derinlik unsuru olarak görmektedir. Bu nedenle, Suriye politikasının önceliği Esad yönetiminin düşmesini ve muhaliflerin işbaşına gelmesini engellemek ise de İran, rejimin çökmesi halinde bile bu ülkedeki çıkarlarını korumak için çalışmaktadır. İran'ın Esad yönetimine askeri destek adı altında Suriye'deki askeri ve istihbarat varlığını güçlendirmesi,Şii ve Alevi milis hareketlerini seferber etmesi bu çerçevede değerlendirilmektedir.Keza İran'ın Suriye sorununun çözümü amacıyla başlatılan birtakım uluslararası ve bölgesel

girişimlerin parçası olmaya çalışması bu ülkenin geleceğinde aktif bir rol arayışından kaynaklanmaktadır.

İranlı liderlerin kriz süresince Suriye'ye yönelik söylemlerinde öne çıkan iki husus, yani Suriye'nin direniş ekseninin ayrılmaz bir parçası olması ve Tahran ile Hizbullah, Filistin direniş hareketleri arasında köprü rolü oynaması, İran'ın bu ülkeye verdiği önemi göstermektedir. Nitekim İranlı yetkililer bu ülkeyi kendi stratejik derinlikleri olarak tanımlamaktadır. İran, bölgesel siyasetinde çok büyük bir önem verdiği Suriye üzerindeki etkisini sürdürürebilmek için Esad yönetimini kararlı bir şekilde desteklemektedir. Bu çerçevede Suriye krizi sırasında, özellikle Ruhani döneminde İran'ın söylemlerinde terörizmle mücadele vurgusu öne çıkmaktadır. Böylece Suriye muhalefeti neredeyse tamamıyla terörizmle özdeşleştirilmektedir ve Esad'ın meşruiyeti güçlendirilmektedir. Zira bu durumda Esad, halkına karşı acımasız güç kullanan değil, terörizme karşı mücadele eden bir lider olarak görülmektedir. Terörizmle mücadele söylemi İran'ın Batılı ülkelerle hem de bölge ülkeleriyle Suriye ve Irak meseleleri başta olmak üzere önemli konularda bölgesel düzeyde işbirliği yapma zemini sunmaktadır. Böylece İran'ın Suriye'deki siyasi nüfuzunun ve askeri varlığının tartışma konusu olmaktan çıkması beklenmektedir. İran'ın Suriye'deki bu varlığı bölgesel siyasal ve stratejik mülahazalardan ayrı düşünülemez. İran ile İsrail ve ABD arasındaki gerilimle bölgesel rekabet ne pahasına olursa olsun İran'ın Suriye'deki nüfuzunun korunmasını gerektirmektedir. Bu nedenle İran, Esad yönetimini kararlı bir şekilde desteklemekle beraber Esad yönetimi düşse dahi bu ülkedeki nüfuzunu sürdürecektir politikalar geliştirmeye çalışmaktadır.

Kaynakça

“Amare Kolle Varidat ve Sadarat be Maksade Iran”, <http://www.tccim.ir/ImpExpStats.aspx?slcImpExp=Import&slcCountry=&sYear=1394&mode=doit>.

“Assad meets Supreme Leader in Tehran,” *Tehran Times*, 3 Ekim 2010.

“Assad: Iran's backing helped Syria withstand conflict,” *Iranian Diplomacy*, 16 Mart 2015, <http://www.irdiplomacy.ir/en/page/1945399/Assad+Iran's+backing+helped+Syria+withstand+conflict.html>.

“Bohrane Suriye Rahe Halle Nizami Nedared, Evvelin Khaste Iran Tovkefe Hoşounet der Suriyeh est,” *Başgâhe Habernegareye Civan*, 2 Mart 2013, <http://www.yjc.ir/fa/news/4293643/اولین-ندارد-نظامی-حل-80%20%8Cراه-سوریه-بحران-خواستہ-است-سوریه-در-خسونت-توقف-ایران-خواستہ>.

“Fact Sheet: Administration Steps to Pressure Syrian Regime and Support Universal Rights of the Syrian people,” ABD Şam Büyükelçiliği, 18 Ağustos 2011, <http://damascus.usembassy.gov/pr081811.html>

“Fermāndehi Sepah Huzure A'zaye nirouye Kods der Suriyeh ra tekid kerd,” *Radio Farda*, 16 Eylül 2012,

“UN-backed Action Group agrees on measures for peaceful transition in Syria,” UN News Center, 30 Haziran

2012, http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=42367#.Vc8KcIt_1Vg

“Why does Iran support Syria?” *Iranian Diplomacy*, 13 Mayıs 2013, <http://www.irdiplomacy.ir/en/page/1916015/Why+Does+Iran+Support+Syria.html>

Abdo, Geneive, “How Iran Keeps Assad in Power in Syria,” *Foreign Affairs*, 25 Ağustos 2011.

Al-Khalidi, Suleiman, “Iran grants Syria \$3.6 billion credit to buy oil products,” *Reuters*, 31 Temmuz 2013, <http://www.reuters.com/article/2013/07/31/us-syria-crisis-iran-idUSBRE96U0XN20130731>.

Amir-Abdullahiyan, Hossein, “Iran’s Four-Part Plan for A Political Solution in Syria,” *Al-Monitor*, 5 Mart 2014, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/03/iran-four-part-plan-political-solution-syria.html>.

Ataei, Mohammad, “Onsore Moasser der revabete Iran ve Suriye: General Mohammad Nasif,” *Sharq*, 7 Temmuz 2015, <http://www.magiran.com/npview.asp?ID=3187965>.

Bakeer, Ali Hussein, “İran’ın Suriye’ye Yönelik Tutumunun Analizi,” *USAK Analiz*, no.17, Şubat 2012.

Black, Ian & Dan Roberts, “Hezbollah is helping Assad fight Syria uprising, says Hassan Nasrallah,” *The Guardian*, 30 Nisan 2013.

Cumming-Bruce, Nick ve Rod Nordland, “Talks Come Up With Plan for Syria, but Not for Assad’s Exit,” *The New York Times*, 30 Haziran 2012.

De Luce, Dan, “Syrian War Takes Rising Toll on Hezbollah,” *Foreign Policy*, 9 Temmuz 2015, <https://foreignpolicy.com/2015/07/09/syrian-war-takes-rising-toll-on-hezbollah/>

Dehghan, S. Kamali, “Syrian army being aided by Iranian forces,” *The Guardian*, 28 May 2012.

Ehteshami, A. & R. Hinnebusch, *Syria and Iran: Middle Powers in a Penetrated Regional System*, Routledge, Londra, 1997.

Ehteshami, Anoushiravan, *Globalization and Geopolitics in the Middle East: Old Games, New Rules*, Routledge, Londra, 2007.

Ezadi, Jahanbakhsh ve Hamedreza Akbari, “Beravarde Deheyi Sevvome Monasabate Rakhbordeyi Cumhuri İslami-yi Iran ve Suriyeh; Hemgeraayi ya Gesist,” *Faslnameyi Rohnameyi Seyasetgozareyi Siyasi, Defa’i ve Emniyeti*, cilt 1, sayı 2, 2010.

Firouzabadi, M, Dehghani, “Revabete İran ve Suriye der Se Sale Akher (Bohrane Suriye),” *Siyasetmadar*, 27 Mart 2015, <http://siyasetmadar.persianblog.ir/post/137/>.

Fitzpatrick, Mark, “Syria Has Become Iran’s Vietnam – Let’s Help It Escape,” *IPS News Agency*, 6 Eylül, 2013, <http://www.ipsnews.net/2013/09/op-ed-syria-has-become-irans-vietnam-lets-help-it-escape/>.

Fulton, W., J. Holliday, S. Wyer, “Iranian Strategy in Syria,” AEI & Institute for the Study of War, Mayıs 2013.

Goodarzi, Joobin, *Syria and Iran: Diplomatic Alliance and Power Politics in the Middle East*, I.B. Tauris, New York, 2006.

Goodarzi, Jubin, “Iran and Syria at the Crossroads: The Fall of Tehran-Damascus Axis?” *Wilson Center, Viewpoints*, no.35, Ağustos 2013.

Goodarzi, Jubin, "Iran: Syria as the First Line of Defence," J. Barnes-Decay & D. Levy (ed.), *The Regional Struggle for Syria*, European Council of Foreign Relations, Londra, 2013.

Hadian, Naser, "Reasons Wants Peace in Syria, Iranian Diplomacy," 6 Şubat 2014, <http://www.irdiplomacy.ir/en/page/1928378/Reasons+Iran+Wants+Peace+in+Syria.html>

Harris, William, "Syria's Firestorm: Where from? Where to?," *Ortadoğu Etütleri*, cilt 6, sayı 2, 2015.

Heistein, Ari, "The True Winner in Syria: Iran," *Haaretz*, 5 Temmuz 2015, <http://www.haaretz.com/opinion/.premium-1.664456>.

Hinnebusch, Raymond, "The Tangent of the Syrian Uprising," *Ortadoğu Etütleri*, cilt 6, sayı 1, 2014.

International Crisis Group, "Lebanon's Hizbollah Turns Eastward to Syria," *Middle East Report*, no.153, 27 Mayıs 2014.

Karabat, Ayşe, *Suriye Savaşları*, İstanbul, Timaş, 2013.

Korkmaz, Yusuf, *İran-Suriye Bölgesel İttifakı*, Matbuat Yayın Grubu, Ankara, 2015.

Lake, Eli, "Iran Spends Billions to Prop Up Assad," *Bloombergview*, 9 Haziran 2015, <http://www.bloombergview.com/articles/2015-06-09/iran-spends-billions-to-prop-up-assad>.

M. Levitt & A.Y. Zelin, "Hizb Allah's Gambit in Syria," *CTC Sentinel*, vol 6, no 8, Ağustos 2013.

Mathiesen, Toby, "Syria: Inventing a Religious War," *NYR Daily*, 12 Haziran 2013. <http://www.nybooks.com/blogs/nyrblog/2013/jun/12/syria-inventing-religious-war/>.

Movafaqiyan, P., S.A. Ahmadi ve Y. Azimi, "Tahavvolate Suriyeh: Berresii ve Arzyabii Arayeshe Cografyayi Nirouhaye Derouni ve Gerayeshe Birouniye Anan," *Neşriye-yi Tahkikati Karbordiyi Ulumu Cografyayi*, cilt 12, sayı 27, 1391.

Nader, Alireza "What to do now? Iran's Torn on Syria," USIP, *The Iran Primer*, 11 Eylül 2013.

Necat, Seyyid Ali, "Berresfiyi Revabete Iran ve Suriye," *Aftab*, 31 Temmuz, 2014, http://www.aftabir.com/articles/view/politics/iran/c1_1406783518p1.php روابط-بررسی-سوریه-و-ایران

Niakoe, S.A., A. Esmaeli ve A. Setude, "Tabyîne Rakhbordî Amniyati Iran der Ghebâle Bohrane Suriye (2011-2013)," *Faselnemaye Pejuheşhayi Siyasi Cihani İslam*, cilt 3, sayı 1, 2013.

Niakoe, S. Amir ve H. Bahmanesh, "Bazigerane Moarez der Bohrane Suriye: Ehdaf ve Ruyekerdha," *Faselnemaye Revabeti Kharejî*, vol.4, no.4, 2013, s.98-135.

Orhan, Oytun, "Suriye'de Şii Milisler ve Siyasi Çözüm," *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, no.26, Haziran 2015.

Philips, M.& J. Lee, "How Iran Oil tankers keep Syria's War Machine Alive," *Bloomberg Business*, 24 Haziran 2015, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-06-24/how-iranian-oil-tankers-keep-syria-s-war-machine-alive>.

Ramazani, R.K., "Ideology and Pragmatism in Iran's Foreign Policy," *The Middle East Journal*, cilt.58, no.4, 2004.

Sadeghi-Boroujerdi, Eskandar, "Salvaging the "Axis of Resistance," Preserving Strategic Depth," *Dirasat: King Faisal Center for Research and Islamic Studies*, no.1, Kasım 2014.

Sajjadpour, Karim, "Iran's Unwavering to Assad's Syria," *CTC Sentinel*, vol 6, no 8, Ağustos 2013.

Sajidi, Amir, "Bohrane Suriyeh ve Dekhalathaayi Ghodrathaayi Bigâneh," *Pejuheşnameye Revabeti Beynelmilel*, cilt 6, sayı 24, 2014.

Saul, Jonathan ve Parisa Hafezi, "Iran boosts military support in Syria to bolster Assad," *Reuters*, 21 Şubat 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/02/21/us-syria-crisis-iran-idUSBREA1K09U20140221> .

Segall, Michael & Shimon Shapira, "Iran Launches 'Hizbullah Syria' to Open a New Front Against Israel on the Golan Heights," Jerusalem Center for Public Affairs, 3 Haziran 2014.

Sharifian, J., A. Kabiri ve A. Tahanmanesh, "Teamol ve teghabole Iran ve Torkeyeh der bohrane suriyeh," *Faslnameye Emniyeti Pejouhi*, cilt 12, sayı 38, 2013.

Sinkaya, Bayram, "Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası," *SETA Analiz*, sayı 53, Nisan 2012.

Sinkaya, Bayram, "Implications of the Arab Spring for Iran's Policy towards the Middle East," *Ortadoğu Etütleri*, cilt 6, sayı 2, 2015.

Smyth, Phillip, "The Shiite Jihad in Syria, and its Regional Effects," *WINEP, Policy Focus*, no.138, 2015.

Şahin, Mehmet, "İran Dış Politikasının Dini Retoriği," *Akademik Orta Doğu*, cilt 2, sayı 2, 2008.

Şen, Gülriz, "İran ve 'Arap Baharı': Bağlam, Söylem ve Siyaset," *Ortadoğu Etütleri*, cilt 3, sayı 2, 2012.

Şen, Gülriz, "Ruhani Döneminde İran'ın 'Suriye Savaşı' ve Diplomatik Çözüm Arayışları," *Ortadoğu Analiz*, cilt 6, sayı 63, Temmuz-Ağustos 2014.

Zarif, Javad, "The Imperative for A Comprehensive Strategy to Fight Violent Extremism," *Harvard International Review*, 17 Haziran 2015, <http://hir.harvard.edu/archives/11547> .